A HELY MŰVÉSZETE

Történetek, beszélgetések tájról, kertről, művészetről, tudományról és szociális életről

2020 december
kézirat

A HELY MŰVÉSZETE

ELMÉLKEDÉSEK, BESZÉLGETÉSEK TERMÉSZETRŐL, TÁJRÓL, KERTRŐL, MŰVÉSZETRŐL ÉS KÖZÖSSÉGRŐL

Herczeg Ágnes , Vincze Attila

szerkesztő: Pelczer Dóra , Sike Orsolya

2020

ARS TOPIA ALAPÍTVÁNY

ARS LOCUS PAGONY TÁJ- ÉS KERTÉPÍTÉSZ IRODA

nka

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS ..... 5.
PAGONYRÓL RÖVIDEN ..... 8.
I. TÁJÉPÍTÉSZET, KERTMŰVÉSZET ÉS MŰVÉSZETEK KAPCSOLATA ..... 9.
A KERT A TÁJ ÉS AZ IRODALOM ..... 9.
1. Ambrus Lajos ..... 10.
KÉPZŐMŰVÉSZET ..... 16.
2. Kesselyák Rita ..... 17.
3. Kieselbach Tamás ..... 22.
4. Zoboki Gábor ..... 25.
5. Péter Alpár ..... 29.
II. TÁJ ÉS EMBER ..... 36.
6. Várallyay Réka ..... 37.
7. Korzenszky Richárd Atya ..... 46.
8. Vásárhelyi Judit, Ertsey Attila ..... 51.
III. TERMÉSZET, TÁJMŰVELÉS, KULTÚRA ..... 58.
9. Dr. Szani Zsolt ..... 59.
10. Molnár Zsolt, Bíró Marianna ..... 64.
IV. KÍVÁNSÁGFAL ..... 69.
BESZÉLGETÉSEK A PAGONYRÓL RÉGI MUNKATÁRSAKKAL ..... 70.
1. Rahnama Azadeh ..... 71.
2. Kiss-Tikk Dóra ..... 73.
3. Izmindi Réka ..... 77.
4. Edvi Bettina ..... 79.
BESZÉLGETÉSEK A PAGONYRÓL A JELENLEGI MUNKATÁRSAKKAL ..... 82.

A HELY MŰVÉSZETE

BEVEZETÉS

2020

„A táj, a kert szerelmesei vagyunk. A tájépítészet, a kertépítészet a hivatásunk.”

A táj, a kert, a természet szerelmesei vagyunk. A tájépítészet, a kertépítészet a hivatásunk.

A táj, amely körülvesz minket, amelyben élünk, amely létünk alapja, akár vidéken, akár városokban, metropoliszokban lakunk, tükör, amelyben megláthatja magát az emberiség. A természet és az ember tevékenysége által alakul, így a táj képét szemlélve az ott élő közösség múltját, jelenét, világképét ragadhatjuk meg, hogyan vélekedett, hogyan gondolkodik a világról, a természetről, önmagáról.

A táj alakítása kulturális folyamat, hiszen a tájban élő közösségre elementárisan hat az adott hely természeti valósága, annak morfológiája, növény- és állatvilága, éghajlata. Érzékeli azokat a pontokat, amelyek emlékeztetik eredetére, az emberi lét szellemi gyökereire, forrásaira. Megtalálja és megjelöli azokat a helyeket, amely a közösség igazodási pontjai. Tevékenységével a természetet termőre fordítja, az ebből születő táj létalapja, egyben kultúrájának alapja lesz.

A Föld egy adott pontjára születve ez lesz az ember otthona, ahol felnő. Mindazok az élmények, benyomások, amely a gyermekkorban, a felnőtté válás során tudattalanul is beépülnek, meghatározzák életútját. A belső hang tudatja velünk, hogy mit jelent a hazatérés, a haza, az otthon fogalma. Ha elfogadjuk, hogy a táj a természet és az ember közös alkotása, akkor azt mondhatjuk, hogy ennek esszenciája a kert. A kert, amely térbeli lehatárolást jelent fizikai értelemben, szellemi értelemben a teremtési folyamat átélését, lelkileg pedig a harmónia, az univerzális egységélmény helye. A kertkapun belépve megszűnik az idő, és átélhetővé válik az örökkévalóság. A kertművészet a hely különleges művészete, ahol az ember az isteni teremtőerő mibenlétét keresi. vágyódását a „paradicsomi“ állapotra. Minden kultúrában, ahol az ember műveli a földet és kertet hoz létre, ez ösztönzi. A helynek, a kor szellemének megfelelően, a művészet transzformáló erejével alkot az ember „új természetet”. A kert az a hely, amely nem csupán az elvonulás, hanem legalább annyira, a találkozások, a közösségi együttlétek színtere.

A tájépítészet, kertépítészet, kertművészet a természettudomány, a művészetek és a társadalomtudomány metszéspontjában áll. A tér és az idő sajátos dimenzióját, a folyamatos változás valóságát adva elengedhetetlenné teszi a holisztikus gondolkodást és a szociális érzékenységet. Hiszen a kert olyan univerzum, mai értelemben olyan összművészeti alkotás, amely a természet- és műszaki tudományok innovációit mindenkor magába foglalva jeleníti meg.

A tájépítész feladata, hogy együttműködésre, együtt gondolkodásra, alkotásra késztesse a külön szakmákra, művészeti ágakra izolálódott és specializálódott tervezőket, alkotókat.

A tájépítészet Magyarországon annak ellenére, hogy nagy szakmai múlttal, európai és világviszonylatban is jelentős történettel és aktivitással van jelen, a hazai közéletben és mindennapokban még mindig alulértékelt. A jövő egyik legprogresszívebb szakmájáról van szó, amit nem szakmai elfo-

gultság mondat velünk, hanem azokoknak a folyamatoknak, szimptómáknak az érzékelése, amely jelzi, az emberiség elérkezett egy olyan pontra, ahol tudatosan át kell gondolja kapcsolatát a természeti világgal, egyfajta kozmoökológiai felelősség felvállalásával.

Ebben a kis kötetben megszólítottuk azokat a barátainkat, alkotótársainkat, egy-egy művészeti ág, szakma jeles képviselőjét, hogy beszéljenek arról mit is jelent számukra a táj, a kert, a kultúra, a művészet, a tudomány, a szociális élet kapcsolata, mit tartanak a jövőben leginkább a megválaszolandó kérdésnek, miben látják a tájépítészet, ezen belül műhelyünk szerepét.

Saját sorstörténetünk, életutunk elválaszthatatlan hivatásunktól és attól a műhelytől, amely a rendszerváltással egy időben, 30 éve alakult, és az idők során sok változáson, átalakuláson ment keresztül. A Pagony Táj- és Kertépítész Iroda mára kettőnk vezetése alatt, sok fiatal munkatárssal együtt áll a tájépítészet, a kertművészet szolgálatában.

Fogadják szeretettel!

Vincze Attila, Herczeg Ágnes

PAGONYRÓL RÖVIDEN

„Kötetünkben a Pagony mint valamiféle "személy" jelenik meg. Talán tényleg sajátos lényiségről van szó, amelynek alakulásában az elmút 30 év alatt nagyon sokan vettek részt. Meghatározta és ma is meghatározza mindennnapjainkat, nem csupán munkaidő, egyfajta létforma, életszemlélet."

A Pagony Táj-és Kertépítész Irodát 1990 nyarán nyolcan alapítottuk. A megalapítást megelőzte néhány év közös szellemi műhelymunka. A kör, amelyhez más és más időben csatlakoztunk, Kálmán István és Kádas Ágnes vezette olvasókör volt. Kálmán István a Makovecz Imre köré, építészeti tevékenysége és szellemisége iránt érdeklődő fiatal egyetmistákból szerveződött műhely vezetője volt, bevezetve a hallgatóságot az antropozófiába, amely olyan szellemi forrás, amely a világ és önmagunk megismerését segíti. A zömmel építészekből álló csoporthoz tájépítész hallgatóként más és más időben csatlakoztunk. Nyolcunkat Kálmán István hozott össze. Rövid időn belül Kádas Ágnessel együtt a goethei természetszemléletet továbbgondoló svájci tanítóhoz természettudóshoz, Joche Bockemühlhöz kapcsolódtunk, évekig tartó stúdium keretében.

A rendszerváltozással együtt vágtunk bele a cégalapításba, minden üzleti előképzettség és tapsztalat nélkül. Törekvésünket szakterületünkről elsősorban Mőcsényi Mihály támogatta. A Kós Károly Egyesülés megalapításakor elsők között kértük felvételünket. Az alapítók: Illyés Zsuzsanna, Vincze Attila, Szűcs Gábor, Buella Mónika, Herczeg Ágnes, Müller Krisztina, Páldy Eszter, Pán Mariann. Egy év után hárman kiléptek a cégből, ezt követően 17 évig öt fő, Illyés Zsuzsanna, Vincze Attila, Szűcs Gábor, Buella Mónika, Herczeg Ágnes fémjelezte a Pagony műhelyt. A Pagony megalapításánál és működtetésénél a hármas tagozódás eszméjét próbáltuk a cég működésében megvalósítani. A gazdasági tevékenység mellett szellemi műhelyt, közös stúdiumokat, műhelyeket, kiállításokat, konferenciákat szervezni, és megkíséreltünk egy sajátos, belső működést, együttműködést, cégstruktúrát kialakítani. A cég növekedésével egyre több fiatal tájépítész gyakornok csatlakozott hozzánk és nőtt fel az önálló szakmagyakorlásra. A civil tevékenység keretének biztosítására jött létre az Ars Topia Alapítvány, amelynek szellemisége szakmai célkitűzéseink kulturális és társadalmi térnyerését hivatott képviselni, felvállalni a közösségért való önkéntességet, a táji, a természeti, kertművészeti és kulturális örökségért tenni akarást.

Mára a Pagony alapítóiból ketten maradtunk. Célunk nem volt és nem is dolgunk, hogy e történetet megírjuk. Magunkban hordozzuk e közösség történetét, a tapasztalatból nyert tudást, szívünkben hálát mindenki iránt, akivel együtt és egymás által tanulhattunk, tevékenykedhettünk és megélhettük e hivatás csodáit, szépségét. Isten segedelmével addig, amíg a közös alkotó munka öröme bennünk él.

Hálás köszönettel minden Pagonyosnak!

Vincze Attila, Herczeg Ágnes

I. TÁJÉPÍTÉSZET, KERTMŰVÉSZET ÉS MŰVÉSZETEK KAPCSOLATA

„Úgy tűnik, a Természet és a Művészet menekül egymástól, s mielőtt ezt gondolnánk, egymásra talál.” (Goethe)

A művészetek története és a művelődéstörténet minden kultúrában táji összefüggésbe van beágyazódva, megértése elválaszthatatlan attól a helytől, ahol születik az alkotás, ahol kialakul egy sajátos életmód, társadalmi berendezkedés. A természet, a táj és a kert, helye, tere, kerete, témája, inspirálója az irodalomnak, az előadóművészeteknek, képzőművészetnek.

A KERT, A TÁJ ÉS AZ IRODALOM

A természet, a táj, a kert, a kertművészet és az irodalom, elválaszthatatlan műfajok. A táj olyan képvilág, amely az író, a költő eszköztára. Miközben felcseperedünk, a külső világ ezernyi képét, a képhez kapcsolódó észleteteket, hangokat, illatokat, ízeket és tapintásokat, megélt tapasztalásainkat mint eleven kamera rögzítjük magunkban. A táj atmoszférikus hatását hívja segítségül a költő ahhoz, hogy az olvasás közben áthasson minket mindaz az érzés, hangulat, atmoszféra, amellyel gondolatait érzékelhető valósággá kívánja tenni.

A kert az alkotás helyszíne, sok esetben maguk az alkotók hoznak létre kerteket. A kert, a kert építése, a kertművészet ugyanakkor témaként, keretként is szerepel a művekben. A kert nem csupán helyszín, hanem szimbólum. A filozófiai gondolatok tere és eszköze. A kert évszázadok óta az olvasás, az irodalmi események helyszínei is egyben.

1. AMBRUS LAJOS

"Ahogy elmélyedtem a szőlő tudományában, rájöttem, hogy a tájnak miféle ereje van az ember életében, a poézisében, az életfilozófiájában."

Ambrus Lajos József Attila és Berzsenyi díjas író, aki nemcsak műveiben, hanem a Szombathely melletti Egyházashetyén, Berzsenyi egykori szülőfalujában is megteremtette a hely művészetét. Beszélgetésünkben a természethez és a tájhoz való kötődéséről, a szőlő- és borkészítés hagyományairól és a tájépítészet jelenkori feladatairól mesélt, melyet a Pagonynyal közös missziójának tekint. Együttműködésük és barátságuk hosszú időre nyúlik vissza az almakultúrákról szóló, gyönyörű kötetnek köszönhetően.

Idilli környezetben él Egyházashetyén. Hogyan került ide, Berzsenyi Dániel szülőfalujába?

Az ország másik feléből jövök: Gyulán születtem, majd Szegeden jártam gimnáziumba és egyetemre is. A bölcsészkart '78-ban végeztem el, tanítani kezdtem, majd feleségem zenész hivatása révén keveredtünk Szombathelyre, ahol a főiskolán zenei tanszékvezető lett. Egy szép napon eljöttünk, hogy megnézzük a Berzsenyi házat. Akkor akadt meg a szemem egy romos, öreg épületen is, amit nagy nehezen megvettem és elkezdtem felújítani. Ennek 30 éve, ebben a házban ülünk ma.

Mi fogta meg az akkor még romos házban?

Minden az ember első komoly döntésétől függ. Látszott, hogy ez egy nyugat-dunántúli, törpe oszlopos kisnemesi ház, gyönyörű, lakható struktúrával, faragható bazaltkő falakkal. Az architektúrájában visszaköszönt az a speciális forma, amit rendkívül tisztelek.

Hogyan került kapcsolatba a tájjal?

Amikor belecsöppentem, rögtön láttam, hogy rendkívül érdekes vidék. Itt vannak a nyugati Tanúhegyek, a Kis-Somló és a Ság, amik együtt egyfajta bermuda háromszöget képeznek, középen a Marca nevű folyóval. Az ország másik feléből idejönni és tanári fizetésből házat venni
a 80-as években nem volt könnyű, de ez az elképesztő táj minden erejével vonzott. Az ember gyakran töpreng azon, hogy hol van - én különösen szeretem értelmezni, felkészülni belőle, és itt egy csomó minden összefutott.

Mit ért felkészülés alatt?

Utána nézek az írott történelmi nyomoknak, feltérképezem a vizuális csomókat. Ezek itt az utolsó magyarországi tanúhegyek: mindhárman egyidősek, 5-6 millió évesek. A honfoglalás előtti vármegyei rendszerben ispánságokra osztották ezt a nagy, érintetlen tájat, ez a Karakó ispánság volt. A kicsi, apró falvakat mindenhol hatalmas erdőségek vették körül, a táj növényi földrajza, szerkezete, faluképe teljesen hasonult egymáshoz.

Ebben az érintetlen tájban sem nagybirtokrendszer, sem földesúri, sem papi nagybirtok nem volt. Nemesek éltek itt, például itt a faluban a Felsőbüki Nagy család, akik reformkori nézeteket vallva felléptek például a jobbágyok felszabadításáért és egyéb más ügyekben. Az arisztokratákkal nem tudtak kommunikálni, ezen a nemességen az

arisztokrácia egyszerűen átnézett, mint az üvegfalon, pedig ezek az emberek rengeteget áldoztak saját kultúrájukra. A Kemenesaljára az udvarházi kultúra jellemző, ami eszméletlen figurákat adott a világnak. Berzsenyit először, másodszor pedig Weöres Sándort, aki az ide kőhajításnyira lévő Csöngén született hasonló családban. Nagy László szülőfaluja, Felsőiszkáz pedig 15 percre van.

Ezek miatt az irodalmi hagyományok miatt költözött ki a városból erre a tájra?

Elsősorban a ház miatt költöztem falura, de Berzsenyi szelleme is egy adottság volt: valamilyen viszonyba kellett keverednem vele, ha már a szomszédjába költözöm. Az egyetemen tanultam Berzsenyit természetesen, de nem izgatott, avittnak találtam. Más poétika érdekelt abban a korban, az övét idejét múltnak gondoltam akkor. Mára megváltozott a véleményem, elképesztően mély figurának tartom, és sajnálom, hogy nem népszerű. A görög életszemlélet híve volt, szinte a legnagyobb magyar "görög" költő, akinek költészetét áthatja az önfeláldozás, a heroizmus, az ősök tisztelete, a tisztaság. Nála összesűrűsödik a görögség hagyatéka. Jó érzés arra gondolni, hogy gyakran keresztül lovagolt a Kis-Somlón, ahol a szőlőim vannak.

Hogyan kezdődött a szőlőtermelés és a borkészítés iránti szenvedély?

2002-ben kezdtem foglalkozni vele azzal a céllal, hogy egy tájat, kultúrát mentsek meg. Amikor elkezdtem, azt gondoltam naivan, hogy szerzek külföldi befektetőket - sikerült is egy francia borászt idehívni. Kivittem a hegyre és szégyenkeztem, mert a magyarországi szőlőhegyek általában teljesen lepusztultak. Magyarázkodtam a potenciáljáról, mire a fickó fogta magát, lehajolt, **felmarkolt egy marék földet és megette. A kóstolás után annyit mondott: "első osztályú francia borvidék".** Én persze tudtam, hogy így van, csak a dzsungelt kiirtani hatalmas munka, de nekiláttunk, végül befektető nélkül. A**hogy elmélyedtem a szőlő tudományában, rájöttem, hogy a tájnak miféle ereje van az ember életében,**

készítette: Kesselyák Rita

készítette: Kesselyák Rita

a poézisében, az életfilozófiájában - ezek Berzsenyi szavai. Az ő poézisében pontosan ezek a tűzhányók robbannak, az egész költészetét elemi őserő jellemzi.

Tehát Berzsenyi, valamint a szőlő-és borkészítés hatására mélyedt el ebben a tájban?

Volt egy egészen világos pont, amikor megváltozott bennem valami. Budapesti és szombathelyi irodalmi folyóiratok írójaként, szerkesztőjeként 1987 szeptemberében kiadtunk egy Hamvas Béla tematikájú számot, amiben a szombathelyi Életünk folyóirat főszerkesztő-helyetteseként működtem közre. Ennek kapcsán megismerkedtem Kemény Katalinnal, Hamvas Béla özvegyével, aki javasolta, hogy adjuk ki a magyarul addig nem létező Öt géniusz-t. Ehhez mellékelt egy kéziratot, melynek címe "A bor filozófiája" volt. Hamvas azt írta az Öt géniusz-ban, hogy **ha kiülünk a Somlóra és Dél felé tekintünk, az olyan, mintha nem is Magyarországon állnánk, hanem Attikában lennénk. Csak a tenger hiányzik ahhoz a szépséghez, amit a görög táj jelent.** A kultkönyvvé vált A bor filozófiájá-ban, mint ironikus borkatalógusban dícséri Hamvas a Somló-hegyet és annak borát. A két kötet 1988-ban jelent meg egybekötve, és bennem is akkor mozdult meg valami. **Töprengeni kezdtem azon, hogy ott ülök a világ köldökén és nem veszem észre, hol vagyok - ekkor változott meg a felfogásom, így alakult ki bennem a saját táj szeretete és tisztelete.**

Mikor élte virágkorát a táj Magyarországon?

A békés időszakok alatt. Mátyás idején olyan kertkultúra alakult ki szinte szinte a semmiből, ami szemkápráztató. A névtelen itáliai mesterek itáliai

kora reneszánsz hatások alatt dolgoztak, de a Dunához alkalmazkodva. A Dunáról, hajókról lehetett a kertbe, a visegrádi palotába menni. Oláh Miklós leírja azt a jelenetet, ahogy Hunyadi Mátyás fogadta a külföldi követeket: egy török követ annyira megdöbbent az emeletes loggiák látványától, a gyönyörű épített környezettől, a pompától, a filagóriáktól, hogy szó szerint elállt a lélegzete. Persze ezek nyomait rekonstruálni ma művészettörténeti kérdés. Ráadásul később a törököket alig tudtuk kiheverni, megszakadt a kultúra fejlődése.

Hogy lehet begyógyítani a sebeket?

Sok olyan tájépítészeti iroda kellene, mint a Pagony, akik jó ízléssel, mély kulturális háttérrel és biztos kézzel dolgoznak, alkalmazva a hagyományos tudást. Nem szabadna mindenkinek azt ültetnie, amit akar, szakemberekre van szükség. Meg kellene határozni, végig kellene gondolni bizonyos dolgokat. Például: szép dolog a fenyőfa, de tömegjelenséggé vált egész Magyarországon, mindenki fenyőt ültet a kertjébe, az utcára, amik a nyári szárazságban sorra kipusztulnak. Hagyományos fajtákat kellene ültetni, hiszen azok nem véletlenül alakultak ki.

A dunántúli tájnak például tájképző eleme a jegenyefa, ami mindenhol eltűnőben van. Útjelző fák is voltak, melyek a tájnak jellegzetes képét adták, segítettek azonosítani a tájat önmagával.

Van mottója?

Viccesen azt szoktam mondani: műanyag és banán nem kerülhet a házba. Igyekszem önellátó lenni, megtartani a hagyományos növényfajtákat. A kínaiak - ahonnan a kertkultúra ered - azt mondják, a kert sosincs kész. De arra kell mindig ügyelni kell, hogy nem magadnak ülteted a fákat. **Nemzethistóriai probléma, hogy itthon a folyamatosság sokszor megszakadt.**

Hogyan ismerkedtek össze a Pagonnyal?

A kerten, a gyümölcsön keresztül. Öregapámnak volt egy szőlője, benne

Bodrogkisfalud, 2006

egy nagy gyümölcsössel, mindenféle almákkal. Az almakultúra eltűnőben van, a ma embere már nem tud tízféle almát felsorolni, ezért szerettem volna öregapám almáit feltámasztani. Volt például batu almája, ami páratlan karakterű gyümölcs, az ország, ha nem a világ legjobb almafajtája. Elkezdtem egyre mélyebben kutatni a témában, rengeteget olvastam - mindenkinek ajánlom Lippay János "A Posoni Kert" című 1665-ben íródott könyvét - és a néprajzi kutatások során ismerkedtem össze a

Mezőzombor Disznókő, 2006

Pagonnyal is. Nagyon jó kapcsolat alakult ki velük és Kesselyák Rita grafikussal, még erdélyi kalákákon is részt vettem, ami hatalmas élmény volt. Az almafajtákból pedig később gyönyörűen illusztrált kötet készült.

Most van közös együttműködés a Pagonnyal?

Egyik közös munkánk a Budai vár kertjének rekonstrukciója, aminek szőlészeti részén dolgozom. Célunk a Sándor palota előtti domboldalra visszaültetni a budai borvidék jelentős fajtáit.

Ennek mi a realitása? Túl fogják élni a városi környezetet?

Voltak már erre kísérletek korábban, nem teljesen idegen a városi környezettől a szőlős. Párizsban, a Montmartre-on 1932 óta van egy kis szőlő, minden évben szüretelnek, borászatok vonulnak fel, az ott termelt bort pedig elárverezik, a bevételt szociális célokra fordítva. Persze biztosítani kell a szőlő védettségét, gondoskodni fennmaradásáról, folyamatosan ápolni, bekeríteni.

Milyen hagyományai vannak Budán a szőlőtermesztésnek?

1850-ben háromezer hektár volt a budai szőlővidék: a Sashegy, a Gellérthegy, és Kelenföld. A budai bor kiváló minőségű, elsősorban vörösbor volt, főleg kadarka, és korai elődje, a csókaszőlő. A vár tövében most hagyományos Kárpát-medencei szőlőfajtákat tervezünk ültetni, amik teremni is fognak. Összetett munka, de pont ezt szeretem a Pagonyban, hogy a lehetőségeket és a variációkat mindig alaposan végiggondolják. Ismerni kell a talajt, a támfalak esését, a vízigényt, stb. A kertészeti tudás legjavát tapasztalatból lehet leginkább megszerezni.

Miben látja a Pagony szellemiségének kulcsát?

A teljes nyitottságban és az alapos felkészülésben. Rendkívül sok ötletesség van a munkájukban és gyönyörűen dolgoznak, szinte hibátlanul. Például a tihanyi apátságban végzett munkájukban egyszerre érvényesül a növényismeret és a hely szellemének tisztelete. Mindenkinek így kellene tájépítészettel foglalkoznia: 21. századi szellemmel, de nagyon mély történelmi és növénytani ismeretekkel. Komplex világképre van szükség, hiszen - Tihany példájánál maradva - nem lehet ma 17. századi kolostorkertet építeni. Át kell alakítani, újra kell gondolni, figyelembe véve a megváltozott körülményeket, architektúrákat, időjárást, hogy az otthonossága is meglegyen, biztonságot nyújtó kert maradjon, ahol az ember jól érzi magát.

Bodrogkisfalud, 2006

Kesselyák Rita pomológiai rajzai

KÉPZŐMŰVÉSZET

„A szépségben titokzatos természeti törvények nyilatkoznak meg, melyek annak megjelenése nélkül örökre rejtve maradtak volna előttünk.” (Goethe)

A kultúrtörténeti korszakok művészetét vizsgálva láthatjuk, hogy a táj, a kert, a hely alakítása része az életnek, része a művészetnek, önmagában is művészet. A mai kor felfogása elemeire bontja és kategorizálja a művészeteket, éppen ezért nehéz egy adott kor képét egyben érzékelni. Inkább beszélhetünk összművészeti felfogásról egészen a felvilágosodásig, amelyben a művészeti ágak közös alapon állnak. Jól szemlélteti a szétválasztás tényét a 18. században megjelenő művészeti teóriák, a művészettörténet mint tudományág térnyerése. Ezt támaszja alá Christian Cay Lorenz Hirschfeld (1742–1792) a német felvilágosodás filozófusa, művészettörténésze, A kertművészet teóriája című mű szerzője, aki elsők között sorolja a kertművészetet a szépművészetek sorába.

Az építészet, szobrászat, a festészet elválaszthatatlan a kertművészettől, a tájtól. Az épületek a tájból nőnek ki, a szobrok éteri erőt adnak és a tereknek, épületeknek, kerteknek, a festészet szimbolika rendszere, háttere, majd önálló témája, kifejezőeszköze a táj és a kert.

2. KESSELYÁK RITA

"Életem egyik legnagyobb kalandja volt rájönni, hogy ha az ember megfelelően irányítja tekintetét a dolgokra, hihetetlen világok nyílnak meg."

Kesselyák Rita grafikusművész több mint 10 éve dolgozik kertépítészeti, látvány-, rekonstrukciós és kézi rajzok elkészítésén, valamint művészeti, kultúrtörténeti kutatásokban, sokszor a Pagony Tájépítészeti Irodával együtt. 2005 óta pomológiai (gyümölcsészeti) rajzokkal is foglalkozik, melynek tárgyköre a régi magyarországi gyümölcsfajtákat öleli fel. Művészi jellegű botanikai festményeinek fő ihletői a budai hegyekben fellelhető őshonos vadnövények. Művészeti tevékenysége egy ideje újra visszatért a szürrealisztikus, színpadias hangvételű képek tervezéséhez és festéséhez, melyek fő témái a látomások, a mitológia, a kozmológia és a természet kapcsolata.

Szerinted hány szálon kapcsolódik össze a táj, tájkép, festészet és a kertépítészet?

Mindegyik kapcsolatban áll a látás érzékszervi képességével. Ezért fontos, hogy a mai tájépítészek vagy tájtervezők vizuálisan és mélyen kapcsolódni tudjanak a tájhoz.

Szerinted a psziché és az ember hogyan reagál a tájra az életben, három dimenzióban, illetve te, mint művész hogyan emeled át ezt a vászonra?

Az ember létezésének alapja, hogy **a szavannákról származik, ahol perspektíva volt, távlat, mélysége a dolgoknak. Használta a lábát, benne volt a térben.** Én a tájban levést művészi szempontból akkor élvezem, amikor elengedhetem a művészi vonalat, és meditatív, kontemplációs állapotra váltok. Leülök, megfigyelek valamit, gyors tusrajzban megjelenítem. Ezek vakrajzok - nem nézem a papírt, csak azt, amit látok. **Ilyenkor az ember eggyé válik az egésszel, ami hihetetlen élmény.** Amikor frissen látom újra ezeket a rajzokat, elképesztően feltöltenek, mert miközben rajzolok, átmegyek egy pszichés folyamaton. Persze van olyan is, hogy nincs idő belemerülni, számítógépen dolgozom és fotókat használok. Ez megtörheti az egésznek az élményszerűségét.

Honnan inspirálódsz?

Ha megtetszik valaminek a formája, virága, rögzítem az élményt. Amióta elkezdtem botanikai rajzokat készíteni, érzem, hogy a puszta fizikai megjelenésnél többet kíván mondani magáról egy növény. Ez persze a

készítette: Kesselyák Rita

botanikai festészetben kicsit merész ötlet, de számomra ez a belső szellemi út része a dokumentarizmus mellett. **Az ember azt ismeri meg a világból, amihez lehajol, amit megfigyel.** A rajz hihetetlenül összetett dolog, rengeteg információ sűrűsödik össze benne. A mai világban a kép válságban van: még a vizuális területeken tevékenykedő emberek is megzavarodnak a képáradatban, amiben élünk.

Miért van válságban a kép?

Régen nem sokan engedhették meg maguknak, hogy képet, ikont tartsanak otthon, ez elsősorban a felsőbb arisztokrácia és az egyház

készítette: Kesselyák Rita

kiváltsága volt. **A képek többsége az emberek fantáziájában, az emberi pszichében, majd a népművészetben élt.** Ez a folyamat megváltozott a technikai fejlődéssel, tömegcikké vált a kép, majd a fotó. Manapság képek ezreit kell feldolgoznia az agynak. Tőlem is kérdezik, miért nem teszem fel ide vagy oda a képeimet, miközben látom, hogy egyre kevesebb képet veszünk észre a hatalmas zajban. Ez a művészeknek óriási probléma, sokszor kérdezem meg magamtól: kinek festek?

Te a magad részéről hogyan próbálod megoldani ezt a válságot?

Egyik útja a képzőművészeteknek, hogy felfedezzük: eszköz, lehetőség, amivel bárki élhet. Mindenki beléphet a pszichoterápiának vagy művészetterápiának is nevezett teremtő folyamatba. **Sürgető, hogy valóban mindenki számára elérhető legyen a művészet!**

A növényfelismerés vagy az alakzatfelismerés az emberi agy egyik legarchaikusabb képességéből származik, az ősemberek is ösztönösen fel tudták térképezni, mi ehető, mi nem. A növény az emberi psziché tükre is, **a növényfelismerés, növényrajzolás cselekvő meditáció.**

A művészetnek mi a feladata a mai környezeti és társadalmi krízisben?

Az embereket meg lehet fogni a természethez köthető képi világgal, de egy hosszabb folyamat szükséges ahhoz, hogy a tudatba, a nevelésbe, a közoktatásba bevigyük ennek a gyakorlati részét.

Vannak módszereid?

A növényrajzok, vagy a botanikai festészet felvirágoztatására hatalmas szükség lenne Magyarországon. Másfél évtizedes kutató- és alko-

tómunka (magyar reneszánsz, kertművészet, botanika-történet) során ébredtem rá, hogy a magyar kultúrtörténet, táj- és kertkultúra, a művészet és botanika évszázadokon keresztül szoros szálakkal fűződött össze. A kapcsolat mára megszakadt, feledésbe veszett. Pedig a magyar táj és természeti bőség, valamint a hazai botanikai kultúrtörténet szellemi hagyatékának méltó örökösévé válhatna a kortárs botanikai művészet Magyarországon, tudományos és művészeti területek integrálását kívánó összkulturális projektek keretében.

Beszéltünk róla, hogy a képzőművészeknek mi ma a feladata. Te mit gondolsz, mi a tájépítészek felelőssége a mai környezeti problémákkal terhelt, rohanó világban?

Nem értek ilyen mélységig a tájépítészethez, de úgy gondolom, az emberi élet minden síkján vissza kell térni a természethez. A művészeteknek, az építészetnek össze kell kapcsolódnia az ökológiával, hogy olyan anyagokat használjunk, amelyek tisztelik a természetet. A táj alapvető érték, a tájépítészet feladata pedig az, hogy a mai rohanó embert megállásra késztesse. A tájnak arra kell hívnia az embert, hogy önmagára találjon újra.

Mikor kezdődött el ez az együttműködés és mi volt az első munkád a Pagonynál?

Fokozatosan csöppentem bele ebbe a világba: a húgom és a sógorom is tájépítészek, a testvérem egyik terve teljesen lenyűgözött. Korábban kínlódtam azzal, hogy amit csinálok, kicsit illuzórikus. A kifejezésmódomnak egyik fő eleme volt a fény-árnyék kapcsolata, akvatintával is foglalkoztam, aztán - részben a testvérem hatására - újra elkezdtek érdekelni a gyerekkoromat is végigkísérő növények, a zöld szín. Így toppant be az életembe később a Pagony.

Első Pagonyos megbízásom során egy alaprajzot kellett megrajzolni, amit rettentő komolyan vettem, kicsit talán túl mereven. Kiderült, inkább grafika, amire szükség van - tetszett, hogy művészieseben lehet megfogni a feladatot, amit látványrajzba kell átfordítani. Később régi gyümölcsfajtákat, gyümölcsöket rajzoltam, amit nagyon élveztem, és mindenkinek tetszett. Lassan vált rendszeressé az együttműködésünk, ami 20 éve tart.

készítette: Kesselyák Rita

Mik voltak a legemlékezetesebb munkáid a Pagonnyal?

Egy szőlős és gyümölcsöskert terv kapcsán kért fel a Pagony, hogy fessek pár régi fajtát illusztrációnak. Nagy siker lett, ebből a projektből nőtt ki az Ambrus Lajos József Attila-díjas íróval készült közös munkánk, aminek keretében régi magyar gyümölcsfajtákat rajzoltam az író kultúrtörténeti témájú esszéi mellé illusztrációként, majd évekkel később a Kis magyar pomológia díszalbumba megrajzoltam 30 féle régi almát.

készítette: Kesselyák Rita

2007 tájékán épp művészi válságban voltam, elpakoltam az összes ecsetemet, papírjaimat, amikor Herczeg Ágnes felhívott, hogy a doktori disszertációjából készült könyvéhez készítsek illusztrációkat. A téma, a "Mátyás-kori kora reneszánsz kertek Magyarországon és Itáliában" óriási hatással volt rám. Tettünk egy közös utat Firenzébe, a Medici kertek színhelyére, és utána beindult ez a dolog bennem.

Hogyan értékeled az eltelt évtizedeket?

Életem egyik legnagyobb kalandja volt rájönni, hogy ha az ember megfelelően irányítja a tekintetét a dolgokra, akkor hihetetlen világok nyílnak meg.

Mondanál egy példát?

Amikor Mátyás király Budavári kertjét festettem, minden lehetséges történeti háttérnek - alaprajzoknak, kultúrtörténeti, építészeti adatoknak, stb. - utánanéztem, még egy hevenyészett makettet is csináltam. A toronyházban, ahol lakom, a tetőteraszon iránytűvel a kezemben beállítottam a makettet a valós térbe és megvilágításba. Mindent megtettem, hogy még jobban bele tudjam élni magam abba a korba, annak aurájába, atmoszférájába. Egy júliusi délután ott ültem a kertben, és éreztem a fényeket magamon, ami hátborzongató élmény volt, nehéz szavakba önteni. Megjelent előttem az egész korabeli táj, láttam, milyenek voltak a középkori tornyok, Mátyás palotája, kertjei. Olyan volt, mint egy szivárvány. Néha azt is láttam, hogy van egy rejtélyes épület Mátyás kertjében. Elkezdtem egy kőre lerajzolni, és teljesen ösztönösen hozzátettem egy angyalt. Nehéz rajzon visszaadni ezeket a hihetetlen benyomásokat, nem is

fejeztem be ezt a rajzot, csak egy töredékem van, hogy ott ül a Naphegy oldalában, mint Dürernek a Melankólia című képe. Ott is van meg nem is, félig egy másik dimenzióban.

A fantáziád mellett mennyire veszed hasznát a kutatásoknak? Lehet támaszkodni korabeli dokumentációkra?

Ragaszkodom a tényekhez, próbálom összefűzni őket logikailag is, de hátborzongató érzés, amikor előttem van többféle alaprajz és sok minden különbözik egymástól. Évszázadokon belül ellentmondó dolgok, kortársak leírásai, amelyek néha egybecsengenek, néha ellentmondásosak. Próbálom összehasonlítani az analóg kortárs firenzeit a kortárs európai forrásokkal, nehéz dönteni: az újító reneszánsz szellemiség keveredik az azt megelőző időkkel. Ha úgy érzem, beletörik a bicskám, a megérzéseimre hagyatkozom. Az alaphangulat mindig megvan, de a rekonstrukciós rajzok buktatója, hogy a történészek ragaszkodnak az igazolhatóhoz. Én gyakran beleviszem a megérzéseimet: Mátyás palotáját akkor is 3 szintesre rajzolom, ha nincs rá bizonyíték. Nem az a lényeg, hogy biztosan ott állt-e az a korinthoszi oszlop vagy az a fa, hanem a nagy egész impozáns megjelenése, hangulata, aminek a képben benne kell lennie.

Mintha egy történelmi regényt írnál…

Igen, így is mondhatjuk. Sok művészettörténészen látom a zavarodottságot, mert az nyilvánvaló, hogy sok dolognak utánanézek, de mégis, hogy jövök ide, hiszen nem vagyok se történész se művészettörténész. Csak rajzolok és néha kapok csipkelődést, hogy ez nem is az… hát nekem az… művész vagyok. Nekem az alkotási folyamat olyan, mint egy vetítés. Menet közben derül ki számomra, amikor a kerteket rajzolom, hogy mi hova való. Megjelenik előttem. Persze megfelelő háttértudás nélkül ez nem menne.

A Pagonnyal is így zajlik a munkafolyamat?

Nem mindig kapok ekkora szabadságot, de tulajdonképpen igen. Szeretem alaposan átérezni, mi a teendő. Természetesen, ha egy tájban tölgyfa van, nem rajzolok oda hársat.

Mi az, ami a legjobban összeköt titeket azon túl, hogy te is és ők is szoros kapcsolatban álltok a művészetekkel és a gyakorlati tervezéssel?

Az erős vonzalom az itáliai dolgokhoz, kultúrához, múlthoz. Én is tanultam Rómában, mélyen hatott rám a kert- és tájépítészetnek a látványrajz oldala. A főiskolán nem nagyon rajzoltunk mély, perspektivikus dolgokat programszerűen, akkor csöppentem bele ebbe, amikor feladatokat kaptam a Pagonytól. Segítettek, hogy a perspektivikus látásmódot hogyan kell és érdemes alkalmazni.

Szerinted mi különbözteti meg a Pagonyt a többi tájépítészeti irodától?

A polihisztor alkat, nyitottság, művészi érzékenység, szellemi nagyság, ami megkülönbözteti őket másoktól. Holisztikus szemléletet képviselnek, a művészit beleviszik a tudományos, olykor konstruktív alkotásba. Ha épületekkel, vagy belsőépítészeti dolgokkal foglalkoznának, ez nem jelenne meg ennyire markánsan, de a természethez, a tájhoz való közelség, az emberi hozzáállás dimenziókkal tesz többet a nagy egészhez.

3. KIESELBACH TAMÁS

"Az ember és a privát tere az, ami nekem a kertet jelenti."

Kieselbach Tamás műkereskedő, művészettörténész és műgyűjtő, a Kieselbach Galéria és Aukciósház tulajdonosa, aki tizennégy évesen kötelezte el magát egy életre a műtárgyak mellett. Szakmáját kivételes mélységig ismeri, galériája múzeumi rangú kiállításokat rendez. Műkereskedelmi tevékenysége mellett rendszeresen publikál, hiánypótló könyveket ad ki. Ebben az interjúban új oldalát mutatja meg: a kerthez és a tájhoz fűződő viszonyáról, azok kivételes értékeiről, és a tájépítészet lehetséges jövőjéről mesél.

Budapest, Táncsics utca 9.

Mi a titka és miről ismerjük fel valamiben a művészi értéket, legyen az festmény, tájkép, kert?

Hat rám, vagy nem hat rám. Ha igen, akkor arra reagálok, akár azonnal. Nem is művészi érték ez, hanem erő, elevenség, érzelmek. A művészi szó definíciója sokszor valami magasabb rendűt jelöl, de ezek eltévedések a szavakban. Számomra ez a szó az élet szépségét jelenti.

A táj értékét miért nehezebb értékelni mint a művészetet?

Mert nem tanították meg rá az embert, hogy tisztelje. Nem volt róla szó, nincsenek referencia munkák, nincs ilyen szeminárium az egyetemen. Az én életemben sem volt benne, nem kaptam meg a kert szeretetének tradícióját. Ez a tradíció gazosodott el leghamarabb a szocializmusban, szétestek az otthonok, a kert köz lett. A táj, a kert, mint fogalom akkor nagyon súlyosan megsérült, és azóta sem sikerült teljesen helyreállítani.

Önnek mit jelent a kert?

Ebben az életkorszakomban az újra magamra találást jelenti. Vagy az egyik részem megtalálásának felülete, vagy azon része, ahol vélelmezhetem, hogy valami olyat találok amihez közöm van. Vágyom szeretni amit gondozhatok - ez egy vonzalom afelé, ami korábban nem volt. Az ember és a privát tere az, ami nekem a kertet jelenti.

A szocializmus sérelmeit a tájépítészetben és a kultúrában hogy lehet orvosolni?

A gyógyulás elindult. Bár a kertművészetről nem lehet szakkönyveket adni az emberek kezébe azon a klasszikus módon, ahogy más művészi, vagy

tudományterületekről igen, vannak más utak, amiken keresztül az emberekhez eljuttatható az üzenet: a kertművészet a közösség része. Minél több pozitív példára, jó mintára van szükség. Mindenhol látok problémákat, amiket ki lehet nőni, de fejlődés van. Akárcsak pl. a lakáskultúrában, itt sem állnak rendelkezésünkre nagy referenciák, de amik vannak, egyszerűbben elérhetőek, mint régen. Egy rendeződési, gyógyulási folyamat zajlik, amit a közösség ad át egymásnak és terjeszt. Az új, a szokatlan így válik általánossá, ugyanúgy, mint az öltözködésben: igazodunk egymáshoz. A rendeződési folyamat a normálitás felé halad, de a szocializmus évtizedei annyira természetellenesek, lélek- és emberellenesek voltak, hogy hatalmas sérüléseket okoztak. Amit azok az évek szétszedtek, hosszú ideig tart összerakni.

A magyar modern művészet újra-felfedezőjeként mit tanácsol a tájépítészetnek, hogy a magyar tájra terelje az emberek figyelmét?

Nincs elég dokumentáció, így nehéz átadni azt is, ami van. Nincsenek kiállítási lehetőségek, kötetek. A kertművészetről is kellene, hogy legyenek meggyőző, emlékeket összefoglaló, leltárkészítő, az eltűnt értékeket látványosan elsirató, nagy mondásokat bemutató kötetek, események, kézzelfogható és megmutatható lenyomatok.

Ha kiadna egy könyvet ezzel a címmel: A magyar festészet és a táj, milyen alkotók, művek kerülnének bele?

Nem lenne nehéz megfelelőeket találni, de ez a tájkép festészetről szólna. A magyar tájképi kertekhez valószínűleg nincs olyan erős vizuális anyag, hogy átadja azt a speciális világot és üzenetet.

A tájépítészethez és kertművészethez kapcsolódik a Pagonnyal közös ismeretség, akik számára minden munkában a hely szellemének és a hely művészetének megtalálása a központi kérdés. Hogyan került kapcsolatba velük?

A Pagony egyik alapító tagján, Herczeg Ágnesen keresztül ismerkedtem meg velük, egy közös, szakértői körben, ahol hasonló elveket és értékeket vallottunk. Ott hamar kiderült hogy Ágnes hanghordozása és hangszíne, illetve bármi, ami ott elhangzik, felkelti az ember figyelmét. Így fedeztem fel a tájépítészetet, amiről sem akkor, sem most nem nagyon lehetett hallani a nyilvánosságban, de még a művészettörténész publikációkban,

Budapest, Kossuth tér

közösségekben sem. Szerencsém volt, hogy így láthattam rá erre a különleges területre.

Azóta hogy alakult az itthoni tájépítészetről alkotott kép?

Világosan látszik, hogy ennek tradíciója és kultúrája van, nemcsak ebben a országban, hanem mindenhol, ahol kertekkel foglalkoztak. Egy nyitott és egy kicsit fedettebb tradícióról is beszélhetünk, ami nagyon izgalmas, mert másik része az örökségnek és a kultúrának, mint ami az én területem. Mindig is érdekelt, hogy egy épület esetében valami más is tükröződik ott, mint amit magáról az épületről olvasok vagy megtalálni vélek. Szenvedélyesen kutatom az ihletet a kor olvasatában, ami így még differenciáltabb: pl. ha Rómáról és azokról a szimbólumokról és archetípusokról beszélünk, amit ezzel a várossal kapcsolatban a művészek vagy a korok nyomán megjelennek, azok hasonlóan fellelhetők a tájépítészet tradiciójában is. Ez nekem rendkívül megerősítő élmény, ha Magyarországról van szó. Itthon különösen nyitott szemmel járok, nem mondhatom, hogy mindent látok, de azt igen, hogy nagyon erősen figyelek. Ezzel a figyelemmel veszek birtokba mindent. Igyekszem a tájat, a fényt vagy a növényt is állandóan lereagálni, de nem úgy, mint egy kertépítészetben jártas ember. A tiszta természetet, a tájépítészeti kultúrát nagyon sokáig nem ismertem. A Pagonynak és Herczeg Ágnessel való barátságomnak köszönhetem, hogy lett valamelyes rálátásom.

Mi a Pagony egyénisége tájépítészirodaként?

A lelkisége az egyénisége. A környezet és a közösség felé fordulás, az áldozathozatal olyan érték, amit nem nagyon láttam még ebben az országban. Szakmailag a Szent György tér és a Nemzeti Galéria körüli rész az, ahol megfog a természetesség, a lágy, szelíd beilleszkedés. Az erdélyi fürdőépítő kalákák pedig különösen visszaadják a Pagony szellemiségét és értékrendjét.

Budapest, Táncsics utca 9.

4. ZOBOKI GÁBOR

„A mi emancipációs harcunk: visszahozni a szellemet a mindennapi életbe."

Zoboki Gábor a Müpa, a Nemzeti Táncszínház, a Telenor-székház, továbbá a Shenzhen-i Kulturális és Szabadidőközpont tervezője, az Operaház megújítója, a ZDA-Zoboki Építésziroda alapítója: Zoboki Gábor Ybl-díjas építész a Pagonnyal közös értékrendről és az építészet jelenkori felelősségéről beszélt.

Építészként hogyan viszonyulsz a tájhoz?

Erős gyerekkori élményeim vannak a tájról, bár városi gyerek vagyok. Apám révén első tájemlékeim közé tartozik az Alföld. Később ismerkedtem össze a Balaton-felvidékkel, ahol jópár éve sűrűn tartózkodom. Képes vagyok félórákat nézni az ottani tájat, egy naplementéért leautózni Budapestről. Ez a fajta szemlélődés a korral jön meg, és annak, aki városi tájban él, kell hozzá egy éleslátású mentor - nekem ez a Pagony volt, és személyesen Herczeg Ágnes.

A munkám során hasonlóan fokozatosan kellett megtanulnom a tájban való gondolkodást. Az építészeknek eredendően laza a viszonyuk a tájjal, nem hallunk róla a műegyetemen, a kertépítészetet csak érintjük, míg külföldön ez a művészeti és a műszaki képzés része. **Ma már Mőcsény professzorral értek egyet, aki szerint az épített környezet és a táj egy.** Az építészet holisztikus látásmódjában hiszek, ahol eltűnnek a táj és az épített környezet határai. Jó példa erre a fertődi Esterházy-kastély, amely egyben Európa második legnagyobb barokk kertje volt, vagy a Tiszadobi Andrássy kastély. **A barokk kert az élet kulturális esszenciáját mutatja, amit mára elveszítettünk.**

Mennyire foglalkoztat a táj tervezés közben?

Már figyelembe veszem a tágabb természeti környezetet, ami alkotói szempontrendszerem része lett. A Telenor Székház volt az első, igazi tájba rakott épület, amit megtervezhettünk. Először éreztem, hogy a ház csak eleme a tájnak, nem uralja. Azóta egyre inkább rájövök, hogy az építészet – egy szóval mondva – egyszerűen környezetszennyezés. **A kertnek, a tájnak élnie kell a maga életét, nem szabad, hogy csak az épület másodhegedűse legyen.**

Hányan osztják ezt az elképzelést az építész szakmában?

Gyakran érzem magam kívülállónak ezzel a felfogással, de a megrendelők meggyőzhetők. Ez egy folyamat: ha páran így gondolkodunk, egyre többen leszünk, majd a szemlélet meghatározóvá válik. Például a barokk kertek mindig az építészet és a tájépítészet kapcsolatának lenyűgöző lenyomatai lesznek. Ezek kulturális kérdések. Franciaországban a művészeti egyetemen van tájépítészeti oktatás, ez a budapesti műegyetemen nincs meg. Azt sem tudjuk, mit jelent a Pannon-táj, nem tanulunk tájépítészet történetet.

Az érzelmi kötődés mindenkiben benne van, de nem mindig tudatosan műveljük. Én már tisztában vagyok azzal, hogy nem kell Nápolyig elmennem, Badacsonyban ugyanazt a látványt kapom meg. Ezt sokan érzik, egy építész is tud szépeket mondani a tájról, de vajon leül-e egy ökológussal, állattenyésztővel, természetvédővel, hogy megértse és figyelem **Sok építésznek nincs lehetősége tájban gondolkodni.** A szakma kettévált: vannak a területfejlesztők (várostervezők) és az építészek. Ráadásul minket

tábornokokká, egyszemélyes döntéshozókká képeznek.

Amikor az ember egy Tihany-koncepciót megkap építészként, akkor érti meg, hogy mennyi szakemberre van szüksége ahhoz, hogy pontosan megértse és el tudja végezni a feladatot. Rádöbben, mennyi mindent nem tud.

Az építészek mégis szeretnek a kertre dekorációként, kiegészítő elemként gondolni. A huszadik századi építészek közül néhányan ismerik fel az épület tájba illesztésének fontosságát.

Hogyan állítható párhuzamba az építészet állandósága a táj és a kert örökös változásával?

Az építész évtizedekben gondolkodik, a természet évszázadokban. Elvárják a kortárs eszközrendszereket az építészettől, tájépítészettől, miközben a természet nem fordult annyit, mint az építészeti stílusok. Kedvenc példám, hogy a növény nem szívesen él együtt a koracél felületekkel és a fekete burkolótéglával. (KÉP: Potsdam, Schinkel fürdőépület) Ezek olyan kihívások, amiket egy építésznek meg kellene tanulnia – hogy a design ne mondjon ellent a természetes technológiáknak. A korszerű építészeti szemlélet egyik alappillére mára a fenntarthatóság kérdése lett – amennyiben az nem merül ki egy üres marketingfogásban.

Homoródkarácsonyfalva

Ez lenne manapság az építészet és tájépítészet egyik feladata?

Az építész társadalomnak nemcsak intellektuális és érzelmi, hanem súlyos materiális kérdésekkel is szembe kell néznie. Lassan lejár a sztárépítészek kora – mert a természet ellenáll és Covid-szerű kihívásokkal válaszol az antihumánus, egoista vágyakra. Ugyanakkor azt is látom, hogy a gyerekkorom tája, élővilága, környezete is más, mint ma. Ez a biodiverzitás, ami a Zugligetet jellemezte – mókusokkal, sünökkel és időnként eltévedt vaddisznókkal – a múlté. Nagy a felelősség. Az építészeken nincs idejük sajnos arra - és talán nem is tartják fontosnak - hogy „tájat tanuljanak”. Talán ez az egyik oka az építészek és a tájépítészek közötti alá-fölérendeltségi viszonynak is, ami rég megdőlt: az ilyen hierarchikus szerepekből nehéz közös alkotást létrehozni. **Az építész mellé az alkotás során szükség van tájépítészre. Ehhez alkotámódszertani paradigmaváltás kell** - ahogy az korábban a belsőépítészekkel is megtörtént. A ZDA nem kezd úgy feladatot, hogy a tájépítész, a belsőépítész - és akár az akusztikus is - ne üljön ott a koncepció kialakításakor.

A ZDA-Zoboki Építésziroda és a Pagony évek óta ismeri egymást, dolgoztok is együtt. Hogyan jellemeznéd a Pagony tájépítészeti irodát?

A Pagonyt egy hittérítő tájépítészeti műhelynek tartom, ami keresztes háborút folytat a mellérendelt viszonyokért, hogy a táj és az épített környezet egyensúlyba kerüljön. Sosem elég, és egyre nagyobb szükség van arra az eszmeiségre, amit képviselnek.

Milyen hasonlóságok fedezhetők fel a ZDA-Zoboki Építésziroda és a Pagony között?

Mindketten felismertük, hogy „ökumenében" kell alkotni, utólagosan, döntéseket legalizáló, egyeztető szakágak helyett. Nagy, alkotói közegek kellenek, különösen a komplex feladatoknál. Hetekig tartó egyeztetések után kell meghúzni az első vonalat a hófehér papíron. A Pagony ezt érti. Jó velük a közös munka, mert - egy szakmai párhuzammal élve - nem lámpákat helyeznek el a térben, hanem világítási koncepcióval érkeznek.

A klienseim általában gyorsan akarnak mindent: tervet, koncepciót. Harcolok ez ellen a felfogás ellen, a Pagonyhoz hasonlóan. A terv akkor jó, ha van rá idő. Koncepció után könnyebb a tervet „legyártani". Ma inkább a gyártásra akarnak időt hagyni a tervezés helyett, ez a szemlélet a fejlődés ellen megy. Idő, megnyugvás, lecsendesedés, végiggondolás - ekkor van értelme a munkánknak. A ház előtt, amit terveztünk, 15 évvel később is el kell tudni úgy menni, hogy azt érvényesnek érezzük és ne tapasztaljuk rajta a gyors szellemi öregedést.

A Pagonnyal közösen hiszünk abban, hogy a művészet és a tudomány tartja fenn az emberiséget: kultúrája, legfontosabb attribútuma, üzemanyaga. E kettő nélkül az ember vegetáló lény. A perspektívát ez a két dolog adja, a mai kor mégis velük foglalkozik legkevesebbet. Lehet, hogy ezért van ennyi melankólia? Ha nincs szellemi töltekezés, bizonytalanná válunk. Ha nem tudod megtartani egy feladat kapcsán a szellemi emelkedettséget, melós, másoló vagy végrehajtó leszel. Az építész és a tájépítész a művészet és a tudomány határán áll. A szellemi magasság hajtja a dolgokat előre, ami, ha él és létezik, az építkezésen az utolsó ember is megérez. A mi emancipációs harcunk: visszahozni a szellemet a mindennapi életünkbe.

Mik a kedvenc közös projekted a Pagonnyal?

A budai vár Déli kertek megújítása. Hatalmas lehetőség és izgalmas élmény, ami komoly történelmi kutatást és együttműködést igényel.

Eddig házakban gondolkodtam, most légüres térben vagyok, ahol a tájépítészeket segítem. Ez a munkamegosztás alkatomtól eltérő, mentális és szakmai kihívás, az első ilyen az életemben. Szeretem meggyőzni kreatív gondolataimról a körülöttem lévőket, de most kérdezek, ahelyett, hogy megmondanám, mi legyen. Az építészt úgy nevelik, hogy generáltervező, döntéshozó legyen, aki állandóan a tábornoki székben ül. Ez nekem egy próba, pont egy olyan időszakban, amikor az ember különösképp érzékeny. 2020 ezért óriási tanulási folyamat volt számomra, újdonság, az a fajta alkotói mechanizmus, ami más munkáimra is hatással lesz.

A másik nagy élmény a Pagony szervezésében megvalósuló erdélyi fürdőépítő kalákák, amin korábban két alkalommal is részt vettem. Elképzelni szürreális dolog volt, átélni hatalmas élmény. A szellemiség és az alkotás közösségi karaktere, az erdélyi táj megismerése felért egy varázslattal.

Számodra mit jelent a kert?

Ébredés, öröm, megnyugvás, együttlét. Több zöldfelület lehetne a városban. Kevés az átgondolt, felépített kert a környezetünkben. A Loire partján áll a Chaumont-kastély, egy lenyűgöző és ápolt park közepén. Itt minden évben kertfesztivált rendeznek, 50-60 tájépítész kerül be egy kiválasztott körbe, a pályázatokat tavasszal építik meg, ősszel megtekinthetők. Hatalmas érdeklődés kíséri, ott döbben rá az ember, hogy mikrokörnyezetben is elképesztő hatása van egy jól kitalált kertrésznek - viszonylag alacsony költségekkel lehet hatalmas eredményeket elérni.

Normafa

5. PÉTER ALPÁR

"Az ember és a természet kapcsolatát újra helyre kell tenni"

Péter Alpár vizuális művészt lassan húsz éve foglalkoztatja a háromdimenziós tér, mint a művészet megnyilvánulási helyszíne. Néprajzosnak készült, később szobrász lett, aztán zárt, installált terekben létrehozott performanszok után kilépett a természetbe, hogy a távoli kultúrákon átívelő közös jeleket felfedezze önmagának, és művein keresztül a világnak. Számára a táj az a hely, ahol a művész mikrokozmosza megnyilvánul a végtelen makrokozmoszban, és hisz abban, hogy a múlt megfelelő formában továbbgondolható a jövő számára.

Hogyan tervezel?

A rajz nagyon fontos számomra, tisztulási folyamatnak élem meg. Sokszor nem jut el a végkifejletig egy mű, vagy számos átalakuláson megy át közben, így nagy élmény, ha a rajzban megvalósul a pontos elképzelésem - amik külön alkotásként is élhetnek tovább. Esztétikai értéket hordoznak, megvalósíthatom őket később, vagy valaki más teszi ezt meg. A papíron elképzelt formavilág értékes, izgalmas játék akkor is, ha megelevenedik a valóságban, akkor is, ha nem, vagy változtatásokkal jön létre a tervezett mű.

Erdélyben születtél, ott nőttél fel, ma is ott élsz. Amikor például fürdőépítő kalákán veszel részt ott, melyik éned pulzál jobban: az erdélyi ember vagy a képzőművész?

Az erdélyi gyökereimet háttérként úgy fogom fel, mindig hozzá tudok nyúlni, de kortárs képzőművészként igyekszem minél nyitottabban, nemzetközi szinten gondolkodni. Nem mindig áll módomban nemzetközi hírű művészeket meghívni, de a lelki, szellemi rokonság ami alapján döntök. Ez nem kötődik nyelvhez és szemlélethez.

Szerinted mi határozza meg az emberekben, bennünk a tájhoz való viszonyunkat? Kultúra, neveltetés, urbánus vagy vidéki környezet, mint alapélmény?

Semmiképp sem a kényszer. A hozott kép, amibe belenevelődtünk, és a pozitív élmények: a kultúra, a művészetek, az értékek bemutatása. Mindezek nem oldják meg azt a problémát, amit a negatív hatások, a gyárak, a kereskedelem jelentenek a természeti környezetre, de **a hétköznapi emberekben, a társadalomban végbemenő folyamatokban óriási szerepe van a művészeteknek, amibe benne értem a tájépítészetet, és akár a zenét és irodalmat is.**

Téged képzőművészként mi vonzott a tájhoz?

Vidéki környezetben nőttem fel, ami jó alapot adott, a sepsiszentgyörgyi művészeti középiskolában pedig megtapasztalhattam, hogy Erdélyben a művészeti képzés milyen magas színvonalú. Kiváló tanáraim voltak, akik beavattak a kortárs képzőművészetbe, színelméletet, anatómiát tanultam, rajzoltam, mintáztam. Természetes módon szocializálódtam egy szélesre nyitott, sokszínű művészeti palettán, szem előtt tartva a helyi, klasszikus értékeket is. Szenvedélyes néprajzgyűjtő lettem 11-12 éves koromra, mégis a képzőművészetet választottam később. Az egyetem alatt és után a szociális tér, az emberi kapcsolatok, a belső térben létrehozott performanszok, installációk váltak fontossá számomra.

Amikor Bikfalván elkezdtük a feleségemmel, Várallyai Rékával a falukép-védelmi programot, kitörtem a korábbi városi környezetből, és újra észrevettem a gyerekként látott értékeket. Ebben a házunk felújítása is szerepet játszott. Rácsodálkoztam a nagy fonott kasokra, ácsolt gerendákra, az élő természeti környezet folytonos változásaira. Felfedeztem ezt az új teret, és érdekelt, hogy lehetne benne megnyilvánulni.

A bikfalvai házépítés hozott ki téged a belső térből?

A folyamat közben ért impulzusok által kezdtem **mailarttal, küldemény művészettel** foglalkozni, aminek keretében tárgyakat, installációs elemeket, apró dolgokat küldenek művészek egymásnak, amiket tovább építenek, rajzolnak. Nem sokkal később más erdélyi művészekkel közösen létrehoztuk első kísérleti rendezvényünket, a **Transilvan Telepet**, ahol láttam: amit kicsiben próbáltam Erdélyben megvalósítani, az világszinten is működik. **Felismertem magamban az erdélyi ember mentalitását, aki mindent azonnal kipróbál, a saját értelmezésében.**

Mi volt az első konkrét munkád, mint természetművész?

A Mag, ahol hagyományos erdélyi anyagokat használtam. Ez egy fonott kassal készített szobor, ami elkezd élni és kizöldül, hatalmas lesz, majd fokozatosan visszahúzódik, aztán végül kiről. Most már csak én tudom, hogy az a kis pukli a kertben korábban egy szobor volt.

Bikfalva

Mit szólnak ehhez a szobrász barátaid?

"Alpár, téged nem érdekel az örökkévalóság?" Dehát ez is az, csak idő kérdése. Ezeken az eszközökön keresztül tudom tágítani a tudatomat, az alkotói teremet. **A természetben partnerre találok, ahogy a mail art-on keresztül alkotótársakra. Ez a folytonos együttműködés tovább szélesíthető. Bárki be tud kapcsolódni, aki ráérez a természettel folytatott kommunikáció érzékenységére.**

Ez egyfajta visszatalálás a néprajzhoz?

A néprajz fogalmi köre alatt gyűjtött organikus kultúra formanyelvét, anyaghasználatát beemeltem a kortárs kultúrába. Nem kell újra fonott kasokat készítenünk, hanem gesztusértékű, de funkcionális tárgyakat kell létrehozni az ember és természet kapcsolatán keresztül. Ezek a tárgyak megjelenésükben, díszítésükben szellemi információt, komplex folyamatot hordoznak, ami a mai műanyag, globalizált, részeire bontott világban egyedi. **Mi veszik el, ha egy tárgyi kultúra lenyomata eltűnik?** A skanzenben a tárgyat meg lehet őrizni, de eltűnik a szellemiség, a hozzáállás, ami fontos lenne a jövőnek. Sokszor tudatosan nyúlok hozzá munkafolyamatokhoz, amelyek ma a néprajz részének számítanak.

Ez a faluképvédelmi törekvéseitek mozgatórugója is?

Megpróbáltuk a kortárs kultúra szempontjából újraértelmezni, más szemszögből bemutatni a faluképvédelem kérdését. Aki azt mondja, hogy nem akarom a múltat továbbvinni a jövőbe, hanem a jelenben élek és a jövő felé orientálódom, annak szeretnénk a jelenbe emelni azt, ami elsőre ósdinak tűnt, de egy kortárs formavilágú műként trendivé válik, már tud hatni.

Sokat beszéltünk ma arról, hogy mennyiféle táj van. Pár mondatban definiálnád, mi a táj?

Számomra, mint alkotó számára élő organizmus. **Olyan értelemben transzcendens, hogy tudja, hogy ami eltűnik, az mégsem tűnik el.** Ez a folyamat utánam is zajlani fog, csak belépek a folyamatba a művemmel, amit létrehozok. Ha a mű alázattal és nyitottsággal születik meg, a táj részévé válhat, kapcsolat lehet ember és természet között, de egy tér hangulatát, kisugárzását is befolyásolhatja.

Sokféle táj van, minden tájnak más a szellemi kisugárzása. Nagyon megszerettem a sivatagokat. Ott elcsodálkozom az élet fontosságán, ahol egy fa lehet családtag. Büszkeség, ha valakinek van egy fája a kertjében, miközben nálunk harcolni kell, hogy az erdőinket ne vágják ki. **Átértékelődik, mit hordoz, mennyi információt ad egy táj.** Nem élhetünk izolálva, kellenek ezek a tapasztalatok, el kell vinni őket egyik helyről a másikra, hogy helyesen értékelhessük önmagunkat.

Iránban rácsodálkoztam, abban, amit ők csinálnak, mennyi közös pont van velünk. Kialakult egy mély barátság is. Leginkább azok a természeti környezetek inspirálnak és vonzanak, ahol élő a kultúra és a táj viszonya. A távoli tájakon megszületett mű dokumentációját elhozom, és bemutatásra kerül egy más környezetben is, ami szintén izgalmas.

Európában is szeretsz utazgatni?

Itt minden szép természeti környezet le van védve, nem lehet úgy dolgozni, mint ahol végtelen terek vannak, mások a léptékek. Számomra a hosszú, érintetlen tengerpart inspirálóbb.

Hová szeretnél még eljutni?

Dél-Amerika és Észak-Amerika is izgat, és Japán. **Mindig erdélyi magyar művészként megyek, viszek egy ilyen töltetet magammal, amire az ottaniak rezonálnak.** A kurátorok értékelik, hogy viszek egy kultúrát magammal. Nem olyan művészetet csinálok, ami bárhol készülhetne, mert mindenütt ugyanarról szól. Az erdélyi, archaikusabb kultúrából emelek be dolgokat, amit a világ távoli pontjain értékelnek. Mindez rezonál az ottani archaikus kultúrára, **jön a felismerés, a közös pont. Tudatosan kutatom, hogy mik a legegyszerűbb vizuális jelek, amivel az ember le tudja képezni a környezetét, a természeti történéseket**, és ez hogy jelenik meg egy lokális kultúrában. Van-e egy olyan közös, szinte tudatalatti ősnyelv, amelyiket mindkét kultúra beszéli?

Vannak azonosságok a kultúrák között? Te inkább ezekre fókuszálsz a kulturális különbségek helyett?

A kapcsolatteremtésre, ami nem egyenlő azzal, hogy hogy mindenki egyforma baseballsapkában legyen. A sokszínűség összeköt.

Volt olyan, hogy amit itthon megterveztél, azt elvitted, és ott teljesen megváltozott?

Koreába készültem, és erdélyi boronált építészettel megterveztem egy installációt. Fúrt gerendák, tilinkó-szerű sípok, amiket a szél megszólaltat… egyszerű és szép struktúra. A koreaiak nem értették már azt sem, hogy puha vagy kemény fa - rájöttem, hogy ezt nem szabad erőltetni, el kell engednem a ragaszkodást a pontos megvalósításhoz. Hagytam, hogy a hely szelleme megszólítson, és akkor megláttam egy halom bambuszt, amiket átfaragtam sípoknak, és gyönyörűen szóltak! Bambuszból faragott erdélyi tilinkó lett így a mű, jól viszonyult a helyi kultúrához. Sok ilyen eset volt.

Mit tesztek az örökségvédelemért Erdélyben? Hozol ebbe valamit az utazásaidból?

Szoktam tartani úti beszámolót, célzottan a közönségnek válogatok össze képeket. A helyi bácsiknak, néniknek levetítem, hogy ott is van tehén, csak kicsit máshogy néz ki, vagy megmutatom, milyen az indiai utcakép. A közönség rácsodálkozik, hogy pár ezer km-rel arrébb valami szép, érdekes és különleges, mert megőrizte a lokális értékét. **Ilyenkor az emberek elgondolkodnak, és elkezdenek odafigyelni a saját lokális kultúrájukra.** Ebben az értelemben hozok haza az utazásaimból, és elhívok más művészeket is. **Érdekes látni, ahogy a helyi művészek viszonyulnak egy számukra ismert erdélyi faluhoz, és hogy nyúlnak hozzá az irániak, akiknek új élmény mindez.** Volt, aki a székelykapu faragott galambdúcára reflektált egy installációval. Ugyanaz a nap süt náluk is, ami nálunk, ezek közös jegyek. **Az egyszerre jelen lévő különbségek és kötelékek adják meg az igazi együttlétet, az ebből létrejövő kiállítás pedig a helyi faluközösséget is motiválja.**

Mielőtt külföldre mész, itthon tervezed meg a projekted, ami később változik a helyi hatásoktól függően, de a kalákáknál otthon vagy. Másképp szólva: Hogyan készültök fel egy kalákára?

A kalákán alkalmazott művet hozok létre funkcionális térben, konkrét feladatom van, aminek viszonyulnia kell a természeti környezethez, an-

nak adottságaihoz, a helyi közösség igényeihez. Képzőművészként nem önkényes dolgot kell létrehoznom, hanem olyat, ami beépül a helybe és koncepcióba. Ha fix természeti ponttal kell dolgoznom, ahová gyógyulni járnak az öregek, olyat csinálok, ami vizuálisan megidézi, erősíti ezt, miközben megfelel minden kritériumnak. Ha előre ismerem a helyszíneket és az információkat, tudok tervezni, amire az anyagbeszerzés és az időszűke miatt szükség van.

Említetted, hogy a kaláka során megvalósult munkáid a közösség számára szent helyeken jönnek létre. A helyiek ehhez hogy viszonyulnak? Hiszen mégiscsak megbolygatod a megszokott tájképet.

Ha ismeri az ember a hely mondanivalóját, akkor nemcsak a racionalitást kell figyelembe vennie, hanem meg kell szólítania a hely szellemét. Ez felelősséggel jár, ettől függ, mennyire válik önkényessé a művészet. Zabolán úgy éreztük, szép és nemes dolgot hoztunk létre. A megnyitóra eljött öregek tekintetéből pozitív visszajelzéseket olvastam ki, és hallottam a faluban, örülnek annak, amit létrehoztunk.

Zabola

A tájépítészet és a művészet összekapcsolódása új tendencia szerinted, vagy mindig is így volt, csak nem fogadták el a tájépítészetet, mint művészeti irányzatot?

Kifejezetten magas szintű és nagy felelősséggel bíró művészet a tájépítészet. Élő, organikus, vizuális sajátosságokkal teli térrel dolgozik, pontosan azokon a felismeréseken megy végig, mint én magam is. A folyamatosan változó, élő környezethez alázat és nyitottság, együttműködésre való hajlam szükséges. Partnere kell, hogy legyen a természetnek neki az, aki dolgozik vele. A végeredmény magasabb szellemi tartalom megteremtése emberi kézzel.

A kortárs kultúrában nem kell erős határokat húzni, minden mindennel összefügg: a mai modern kultúrában összemosódnak a határok, és ez így jó.

Hogyan kerültél kapcsolatba a Pagonnyal?

Egy fürdőépítő kalákákhoz kapcsolódó közös konferencia évfordulóján a Pagony felkért, tartsak előadást azokról az installációkról, kortárs művészeti eseményekről, amik a tájhoz, a természethez kötődnek. Addigra már mögöttem volt több koreai, ázsiai út, feltűnt, hogy a nagyobb biennálékon nemcsak képzőművészek, hanem tájépítészek is megjelennek. Közben egyre mélyebben foglalkoztattak Erdély, Székelyföld sajátos értékei, a velük összhangban élő emberi környezet, a faluképpel együtt járó organikus kultúra. Minél távolabb mentem, annál jobban foglalkoztatott Erdély. Ezt az egységet hoztam kapcsolatba a kortárs képzőművészettel, hiszen a tájépítészet, a tájvédelem és a képzőművészet többszörösen átszövik egymást.

Hogyan kapcsolódnak egymáshoz?

A tájépítész készíthet olyan építményt, amely szoborként értelmezhető és értékelhető, de ez meg is fordulhat, ha a szobrász készít olyan művet, amely funkcionalitással bír. Éles határt húzni közéjük nagyon nehéz.

Az, amit a Pagony képvisel, megkülönbözteti őt más tájépítészeti irodáktól?

Organikus és értékteremtő hozzáállást képviselnek kortárs szemlélet mellett, ami erős egyéniséget ad nekik. Ezen elvek mentén kötődöm hozzájuk képzőművészként én is. Nem hiszek abban a kortárs képzőművészetben, ami csak a mában létezik és nem viszonyul a múltjához. Az iráni képzőművészetben természetes, hogy a múltjukat - például a perzsa költészetet, aminek sok száz éves hagyománya van - beemelik a kortárs kultúrába.

Tehát a múlt továbbvitele a jövő?

A múltat nem hátizsákként cipeljük magunkkal, hanem egy több generációval korábbi tett befolyásolja a jelent. Nem fogadom el, amikor valaki az időt próbálja megállítani és konzerválni. Nincs szükség száz évvel ezelőtti állapotok visszaállítására. Haladnunk kell, kell a kortárs, csak fontos, hogy felfogjuk a folyamatot, a folytonosságot.

A ti nézőpontotok, világszemléletetek hihetetlenül pozitívnak hat a mai világban. Fontosnak tartod ezt a hozzáállást?

Nem elfogadható az a jövőkép, hogy a világ elpusztul, a mai természeti környezet eltűnik. Utópia, hogy a természet csak a földi növényekig ter-

jed. Kozmikus összefüggésben létezünk, minden hat egymásra. Hiszem, hogy meg lehet találni egy új összhangot a természettel, ami maga az éltető és fenntartható jövőt jelentené.

Ez a szellemiség mennyire jelenik meg tendenciózusan Magyarországon vagy nemzetközi szinten?

A világ keleti felén a -80'as évek végén indult el a Nature Art-nak nevezett irányzat, amit itthon Keserű Katalin fordított le természetművészet-re. A Nature Art nem azonos a Land Arttal: ez utóbbi egy Amerikából indult áramlat, ahol a természeti tér, anyagi térként jelenik meg. Az USA-ban vannak nagy terek, amik lehetőséget adnak a végtelenített beavatkozásokra, lehet például buldózerrel rajzolni... A keleti szemléletből jövő érzékeny viszonyulás a természethez azonban partnerségi együttlétet feltételez. A Nature Art nem olyan irányzat, mint a videoművészet, hanem gyűjtőfogalom, közös szellemiség. Az alkotók hisznek benne, hogy egymással összhangban lévő, kozmikus térben élünk, aminek része az ember, a természet pedig élő organizmus. Ezzel az organizmussal mindannyian kapcsolatba léphetünk felelősségteljes partneri együttműködést hozva létre. Ez a keleti természetszemlélet összefügg a buddhizmussal, és vannak nyugat-európai párhuzamok is. A keleti természetszemlélet erősödik, és az ezt képviselő szervezetek, például a miénk is (Erdélyi Művészet és Örökség Alapítvány, illetve a Nap Kortársművészeti Műhely) nagyon jó kapcsolatot ápolnak egymással, igyekeznek minél több közös rendezvényt szervezni.

Műcsarnok, nemzetközi természetművészeti kiállítás

II. TÁJ ÉS EMBER

SZERETJÜK AZ EMBEREKET - EMBER A TÁJBAN

Ma kortünet mindenért mindig mást okolni, elégedetlenkedni, kritizálni. Ez olyan világkép, amely arról az emberről árulkodik, aki teljes mértékben elválasztódott a természettől, a környezetétől, a közösségtől. Sokan állítják, hogy az ember milyen kártékony a környezetetére, a Földet meg kell védeni az embertől. A Föld olyan organizmus, amelynek része az a lényiség, amely képes önálló szellemi tevékenységre, egyszerre földi, és egyszerre szellemi lény. Ez az ember. Az ember ismét békét kell találjon a föld többi lénytagjával, az ásványi, a növényi világgal, az állatvilággal és saját embertársaival. A felelősség környezetünkkért és egymásért ma tudati kérdés. Ezért a természeti, táji, kultúrtörténeti örökségünk megőrzése és éltetése a jövő generációi számára nem a rajzasztalon és a szépen összeállított dokumentációkban, tervekben marad fenn. A tájbanélő közösség tudatában kell újból és újból megszülessen, a tájban élő egyén tevékenységében manifesztálódjon. Ezért a tájépítész feladata a közösség megszólítása, bevonása, a közösséggel való együttgondolkodás és munka.

Zalánpatak

6. VÁRALLYAY RÉKA

"A tájnak, a benne lévő épített örökségnek van egy szellemi és egy spirituális tartalma, ami a szemnek láthatatlan."

Várallyay Réka hétgyermekes, kreatívan alkotó, zeneszerető családban nőtt fel Budapesten, majd az ELTE művészettörténet szakja után ugyanitt a doktori iskolát is elvégezte. Szakterülete az erdélyi fejedelemség korának művészete, de aktív kutatóként és szervezőként más korszakokkal is foglalkozik. Életében meghatározó szerepet tölt be a a határon túli magyar örökség megóvása, az értékfelmérő programok, kiállítások, örökségvédelmi képzések és épületfelújítások szervezése. 2009-ben férjével, Péter Alpár képzőművésszel létrehozták az Erdélyi Művészet és Örökség Egyesületet, melynek keretein belül nemzetközi kiállításokat, workshopokat, művészeti és örökségvédelmi programokat szerveznek Erdélyben és külföldön egyaránt. Székhelyük a háromszéki Bikfalva 17. századi festői kis udvarháza, a Kóreh-Dénes-kúria.

Budapestiként mikor és hogyan kerültél kapcsolatba Erdéllyel és az erdélyi művészetekkel?

Rögtön az egyetem után felvettek az akkori Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Határontúli Osztályára Kárpát-medencei referensnek. Huszonévesként találkoztam a határon túli műemlékvédelemmel, pont akkor - 2000 környékén - amikor a magyar állam kiterjesztette a Nemzeti Örökség Programot ezekre a területekre. Ekkor indult el egy olyan támogatási rendszer, ami a határontúli örökségnek a számbavételére, kutatására, megóvására irányult, és ezek voltak azok az évek, amikor Kolozsváron is kikerültek a végzősök az első magyar nyelvű művészettörténet szakról. Már ötödéves egyetemistaként pezsgő légkörbe kapcsolódtam be Erdélyben. A kolozsvári egyetemisták a fennmaradt fontos épületeket és falvakat járták és fotózták, mi, budapestiek pedig az - elsősorban egyházi - ingóságokat archiváltuk. A célunk az volt, hogy számba vegyük a határon túli, fennmaradt magyar értékeket, és elkezdjünk egy értékvédelmi programot.

Tehát a te kapcsolatod egy örökségvédelmi kutatás során alakult ki Erdéllyel?

Igen, amiben volt egy villámcsapásszerű momentum is, amikor meglátam egy romos, de nagyon szép kis késő reneszánsz kastélyt: a miklósvári Kálnoky-kastélyt. Szakirodalom nem volt elérhető róla, mégis ebből írtam a szakdolgozatomat. Akkor indult az épület kutatása, jöttek építészek, régészek, kőrestaurátorok, remek csapatban lehetett együtt dolgozni, sőt, kiadták az inventáriumokat is a kastélyról. Nekem óriási dolgot jelentett, hogy komoly helyszíni kutatás és terepmunka van a szakdolgozatom mögött - ez egy életre szóló tapasztalat és kapcsolat lett Erdéllyel.

Ez vonzott az erdélyi művészetekhez is?

Sokat jártam túrázni Erdélybe, mindig vonzott a táj, de az erdélyi művészetről nem sokat tudtam, még egyetemista koromban sem. Reneszánsz művészetről és a középkorról nem lehet Erdély nélkül beszélni, Erdély és az elcsatolt területek nélkül pedig nem lehet magyarországi művészetről beszélni, de akkor még nem foglalkoztam tudatosan Erdéllyel. Amikor az egyetem végén elkezdtem az értékfelmérést, gyökeresen meghatározta az egész további életemet.

Rádöbbentem, mennyi kincs van itt, és mi az, amit mindenképp meg kell menteni. **Itt sokkal több lehetőség van tanulni terepen,** amire a bölcsészkaron, művészettörténet szakon nem volt lehetőség, ott főleg elméletet tanultunk. **Amikor bekerültem a munkahelyemre, rögtön elkezdtem én is hasonló, gyakorlati módszereken alapuló települési értékfelméréseket szervezni a diákoknak** - nemcsak Erdélyben, hanem a felvidéken, Füleken és környékén, sőt, még Magyarországon is a magyar-szlovák Határmenti térségben, Kemence környékén. **Ez a fajta személyes megtapasztalás, helyszíni megismerés nagyon fontos szempont a Pagony szemléletében is.**

Tiszadob

Tehát ezt a gyakorlati örökségvédelmi munkát folytattad a diploma megszerzése után is?

Így van. Amikor visszatértem Erdélyből és lediplomáztam, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalba kerültem, ahol diákokat toboroztam, pályázatokat írtam, örökségvédelmi képzéseket szerveztem lelkészeknek, polgármestereknek. **Ha egy polgármesternek vagy lelkésznek nincs kellő ismerete arról, mit jelent az értékőrzés és az örökségvédelem, akkor kicsempézi a templomát és betonjárdát épít köré - amitől a fal felszívja a vizet - és minden tönkremegy.**

Kiváló szakemberekkel dolgoztunk, akik előadást tartottak a legkisebb dolgoktól a legnagyobbakig, a település-léptéktől a statikai problémákon át a szúevő bogárig. Kistelepülések polgármesterei jöttek el Magyarországról, és hoztak jól működő faluképvédelmi példákat. Ilyen volt többek között Palkonya, ahol az ottaniak új eszközökkel megújították a falut úgy, hogy közben megőrizték-visszahozták a régi faluképet. **Ez egy komplex csomag, ami szem előtt tartja az épületet, az embert és a tájat egyaránt.**

Mindez valóban nagyon szép dolog, de ma mégsem Budapesten dolgozol, hanem Erdélyben. Hogyan kerültél vissza oda, és mi vett rá, hogy végleg ott telepedj le?

2004-ben ösztöndíjat kaptam Erdélybe, ahol öt hónapon keresztül a háromszéki udvarházakat és kastélyokat tanulmányoztam: levéltáraztam Marosvásárhelyen, Nagyváradon és Sepsiszentgyörgyön, **itt ismertem meg a férjemet is**. Eldőlt, hogy Erdélyben maradok - már korábban is éreztem, az értékmegőrző tevékenységet tovább kell vinnem, és láttam, hogy

a férjemnek nehéz lenne Magyarországon. Nem volt könnyű döntés, mert a családom mai napig hiányzik, de végül **a munkahelyemen maradtam kihelyezett kollégaként, Erdélyben folytattam az örökségvédelmi tevékenységeket, szoros együttműködésben a helyi önkormányzattal.**

Össze tudod foglalni, hogy az erdélyi fejedelemség kori művészet szakértőjeként mit jelent számodra az örökségvédelem?

Az épített örökség folyamatosan változik az épületek anyaghasználatának logikája szerint, ami mindig az életmódból fakad. Az életmódtól függ, ki mit épít meg - tehát nem a hovatartozástól, nem az anyagi helyzettől, hanem a létformától - és ez állandó változást hoz magával. Az épített örökségnek van mívessége, értéke, szépsége, akkor is, **ha már elvesztette eredeti funkcióját. Ha már nem is használunk bizonyos régi tárgyakat, valahogy újra kell értékelnünk őket.**

Gyönyörködöm abban, ha meglátok egy régi házat a melléképületeivel és a benne kallódó szerszámokkal, a rezgő, már alig működő ablakkeretekkel. Engem ennek megőrzése motivál. Azt is tudom, hogy a ma emberének nehéz már kapcsolódni egy ilyen régi épülethez, lakóházhoz, emlékhez - nehéz élni benne, főleg vidéken, Erdélyben.

Ti is egy műemlék házban életek Bikfalván, ugye?

Igen, egy régi házban, amit felújítottunk, de számtalan kihívást tartogat: nem tud egykönnyen alkalmazkodni a mai életvitelhez és lehetőségekhez. Ha nincs gázfűtés, tüzet kell rakni. De milyen kazán fűti be azt a régi házat? Ez a kérdés a városban pikk-pakk megoldható, de Erdélyben sokat kell gondolkodni a megoldáson, aminek megvalósításához általában

Bikfalva

sok pénz is kell. Amikor felújítottuk, igyekeztünk visszaállítani a ház eredeti állapotát, nem alkalmaztunk modern gépészeti megoldásokat. Nem tettünk be padlófűtést, amit ma már tennénk. **Saját tapasztalatból mondom tehát, hogy azokat is meg kell érteni, akik kicserélik az ablakkereteket jobban szigetelőkre, mert nem a műemlék ellen teszik, hanem azért, hogy ne fázzanak télen.** A régi örökséget meg kell őrizni, viszont a belső modernizációt, a mai életstílust is szem előtt kell tartani.

Hogyan lehet ezt elérni?

Fontos lenne, hogy egy faluban a régi épületek a falukép miatt megmaradjanak. Foglalkozunk azzal, hogy régi udvarházaknak archív fotói alap-

ján megkeressük az eredeti oromzatot a rajta lévő felirattal, és segítünk visszaállítani. A tulajdonosoknak rendelkezésére bocsátjuk a fotóanyagot, sőt, Alpár általában bele is karcolja az oromzatba a fotók alapján. Rengeteg társadalmi és civil munkában működünk közre, visszaállítunk régi kapukat, kőkerítéseket, díszítőfestéseket. **Visszahozzuk, megőrizzük azt, ami valamikor értéket képviselt, és ami kifejezi az ott élő társadalmi rétegnek több száz éves hitvallását, szimbólumrendszerét, emléket állítva nekik - és a múltnak.** Persze az, hogy a csűrben már nem szénát tárolok, hanem mondjuk szobrász műhelyt csinálok, egy következő lépés. De épp az egyik Erdély-járó barátom mondta, hogy amikor nem tudja megygyőzni az embereket, hogy ne bontsák le a régi házat és ne építsenek egy jellegtelen újat, akkor azt kérdezi tőlük, hogy ha elmentek külföldre, az új lakótelepet nézitek meg, vagy az óvárost?

A múlt, az örökség gyakran fájdalmas emlék is. De mégis, azt az értéket, amit az emberek akkor teremtettek, meg kell őrizni és tovább kell örökíteni.

Gyakran a szegénység miatt maradnak lakottak a régi házak, és a kommunizmus is rengeteg értékrombolást végzett - nemcsak a tájban, az épített örökségben, az emberek vagyonában, hanem ideológiailag is.

Hogyan lehet ezen változtatni?

Munkával, ismeretterjesztéssel, jó példákkal. **Őrizzük meg az értékeket, de tegyük élhetővé!** A hagyomány és a modern ötvözése komoly kihívás, nagy feladat, alkalmazkodást igényel. Mi sem vágjuk ki a 250 éves diófáinkat, viszont májustól nem tudok miattuk kinézni az ablakon… **És itt bekapcsolódik a történetbe egy spirituális tartalom is, amit nehéz megfogalmazni, de annál könnyebb érezni.**

Kérlek, próbáld meg elmondani!

Egyfajta időrétegek ezek, ami érezhető, szinte tapintható. A tájnak, a benne lévő épített örökségnek van szellemi és spirituális tartalma, ami a szemnek láthatatlan. Amikor kapcsolatba kerül az ember egy régi épülettel, egy faragott ajtó- vagy ablakkerettel, egy oszloppal, nemcsak azért érzi, hogy szép, mert látja, hanem mert érez benne valami egységet, ami már nincs meg, ami eltűnt és hiányzik. A teljesség érzése árad ezekből a tárgyakból. A faajtó alapanyagáért valakik kimentek az erdőbe, hazahozták, megmunkálták, használati tárgyat készítettek belőle. Ott van benne a táj, az ember, a mindennapi élet. A táj- és épületmaradványok a tájjal együtt élő ember életformáját hordozzák - ez az érzés Erdélyben nagyon erős. Mi ezt a láthatatlan örökséget próbáljuk megőrizni és tovább éltetni. Kijelenthetjük: ez valóban érték, a szó nem relatív értelmében.

Milyen léptékű az értékvédelmi munka? Hogy zajlik a folyamat?

Kisebb és nagyobb léptékek vannak. Támogatásokat próbálunk keresni, művészettörténeti kutatásokat végezni… óriási az a veszteség, ami ért bennünket az elmúlt 50-60-70 évben, sőt, az elmúlt száz évet is említhetném. A két világháború és az utána jövő évtizedek szívfájdító értékpusztulást, értékrombolást okoztak. Egy kastély földig rombolása, kirablása rettenetes pusztítás, amit tovább fokoz, ha utána TSZ iroda vagy faraktár lesz belőle. Ezeknek a kulturális központoknak a megsemmisítése nem

nagyon tehető jóvá. Ha próbáljuk is visszaállítani az eredeti állapotokat, már nincs mögöttük a korábbi birtokrendszer, és azok a családok sem, akik felelősséggel és óriási kapcsolati hálóval, szervezetten működtették.

Ezek a családok, szervezetek, talán nem tudatosan, de fontos tájképvédelmi munkát is végeztek. Ti is hasonló közösségépítésre törekedtek?

A korábbi viszonyrendszerek már nem hozhatók vissza, és nem is lennének alkalmasak a feladatuk ellátásra a mai világban. Új értékekre van szükség az örökségvédelemben, a régi értékekből pedig engedni kell. Ezért jók azok a tájművészeti alkotótáborok, amiket Alpárral együtt szervezünk, vagy amilyen a Pagony-féle kaláka is. Nemcsak arról szól mindez, hogy szerezzünk pénzt és tegyük rendbe a 17. századi díszítőfestést az altorjai Apor-Kastélyban, hanem olyan közösségi értékeket próbálunk teremteni, olyan fórumokat létrehozni, ahol a művészek alkotásaik révén szélesebb közönséggel gondolkodhatnak együtt az örökségről, annak tovább éltetéséről. Akik eljönnek Bikfalvára egy workshopra, megérzik, hogyan próbálunk új értéket teremteni és új művek létrejöttére sarkallni másokat. A nagy értékű műalkotásnak sosem csak anyagi oldala van, hiszen ott él benne a megfoghatatlan értékes szellem.

Ez köti össze a múltat a jelennel és a jövővel?

Azok a művek, amik fennmaradtak a régi korokból, sosem azért jók, mert annyira ügyesen tudott a művész festeni, annyira jól kezelte az ecsetet, pontosan megrajzolva a virágokat meg az arcokat. Hanem azért, mert

Csíkszépvíz

Etyek, Magyarkút

rendelkezett azzal a közvetítő szereppel, amivel képes összekötni az eget és a földet, a láthatót és a láthatatlant. Képes volt valamiből, ami a múltban létezett, a jelenben teremteni egy olyan alkotást, ami a jövőre is hat. Minden tett, amit létrehozunk, megváltoztatja a teret, még akkor is, ha nem marad nyoma.

Számotokra kiemelten fontos, hogy megmaradjanak ezek az értékek a közösségen belül. De szerinted mennyire van szükség arra, hogy eljussanak más kultúrákhoz is?

Célom, hogy nemzetközi szinten is bemutassam Erdélyt. Dél-Koreától Iránig tartottam már előadást a tevékenységünkről erdélyi történelemmel, diavetítéssel megfűszerezve, hogy az emberek tudják: itt a kelet és a nyugat kapuja. Itt két kultúra találkozik, amitől valami sajátos jön létre. A Föld számtalan pontján vannak egyedi kultúrák, de az, amit Erdély képvisel, európai viszonylatban is kuriózum - épp ezért háborít fel, hogy ott tart, ahol. A szászok elmentek, üresek a templomok, a szász falvak, rengeteg érték vár arra, hogy tegyünk érte valamit.

Erdélybe sok turista is jár. Ők mit látnak az értékvédelemből?

Miattuk is fontos a faluképvédelem, hogy valami rendet létrehozzunk. Az ember akkor érzi harmóniában magát, ha rend van körülötte. Ausztriában erre figyelnek: ott még azt is szabályozzák, milyen muskátli kerülhet az ablakba, nemhogy azt, milyen házak épülhetnek. Mi le vagyunk maradva. Összetett társadalmi kérdések, problémák várnak megoldásra, mint az elvándorlás és a pénzhiány. Újra kell teremteni a közösséget, hogy legye-

nek megint bálok, gyerekek az iskolában, a falut pedig ne csak arra használjuk, hogy a természetet, a tájat csodáljuk benne.

Kik foglalkoznak Erdélyben az örökségvédelemmel?

Csíkban, Háromszéken van sok jó építész, akik új dolgokat terveznek - persze lehetnének, lehetnénk többen. Vannak kiváló levéltári kutatók, művészettörténészek, történészek. A hivatalos állami műemlékvédelem kis létszámmal működik, így hiába dolgozik ott egy lelkes szakember, egy egész megyére ez kevés.

Léteznek az elvándorlásból fakadó generációs különbségek? A helyiek hogyan viszonyulnak az értékek megőrzéséhez?

Amikor visszaépítettük a házunk körül leomlott kőfalat, könnyes szemmel jöttek a bácsik, hogy ilyen volt gyerekkorukban is. Amikor látják, hogy valami szép és az egykori hagyományba illeszkedő dolog történik, örülnek. De a szüleink generációjának, akik már a kommunizmus ideje alatt születtek, nincs sok életmódbeli kötődésük régi történelmi emlékekhez. A mai aktív generációban pedig látok egy olyan szemléletet, mintha mindez, amit képviselünk, szembe menne a modernizációval. Mindig más eszközökkel próbálom őket meggyőzni: ne bontsanak le értékes épületeket, mert turisztikai célokra még fel lehet használni, vagy hogy Károly herceg is azért jár Erdélybe, mert itt ennyi érték van… Persze ha az emberek úgy érzik, hogy a szomszéd előtt kellemetlen, hogy ők még abban a régi házban élnek, akkor lebontják és újat építenek a helyére. Ez mindenhol így van.

Vannak pozitív példák is?

Sok pozitív példa, törekvés is megjelenik már, aminek célja, hogy kultúrát teremtsünk vidéken, vagy arra neveljük a gyerekeinket, hogy vigyázzanak a nagymama házára, tekintsék értéknek azt. Könnyen beszélek, mert nagyvárosi közegben szocializálódtam, ahol mindegy volt, milyen ruhában megyek ki az utcára, senki nem szólt meg. A falusi társadalomban figyelték egymást az emberek, mindenki tudott mindenről. Tágított tudattal, értelmiségi közegből kerültem Budapestről Erdélybe, rám nem vonatkoznak a falu íratlan törvényei, amik megkötik a szomszéd nénit. Én független emberként választottam ezt, ők nem választották, hanem beleszülettek, ami óriási különbség. **Ők valamit elvesztettek, ami gyerekkorukban megvolt: a biztonságot, és az abból fakadó rendet és nyugalmat.** Amikor odaköltöztünk a faluba, volt egy kedves bácsi az öregektől örökölt mentalitással, jött és mindig lekaszálta a kertünkben a füvet, amit elvitt az állatainak. Most, ha mi lekaszáljuk, már nehezen kapok olyan embert, aki csak összeszedi - macerásnak tartják ezt a munkát. Ebből is látszik az életmódbeli váltás, ami tíz év alatt, amióta mi a faluban élünk, végbement.

A tájművészet, nature art, amivel a férjed foglalkozik, mennyire kapcsolódik a korábbi életmódok hagyományaihoz?

A természet körforgását követő ember életmódja úgy volt kialakítva, hogy minden elemének meglegyen a maga szerepe, működése. Ha egy műnél alkotás közben ezekhez hozzányúlsz, vagy használod az energiáját, azzal meg is mented. Alpárnak is voltak ilyen munkái, de ide tartoznak a patak-

tisztító kalákák is. **Azért szép a természetművészet gyűjtőfogalma alatt létező művészeti irányzat, mert az alkotó és a természet közötti partnerségen alapul. A természetművészek úgy komponálnak, hogy tudják: a természet nem statikus, hanem egy folyamat.**

Olyan művek jönnek így létre, amelyek kihasználják ezt a változtató erőt, vagy egészen más szellemi tartalmat adnak az elemeknek. Alpár alkotott olyan műveket is, ahol izzó parazsat helyezett el kiégetett edénybe, és ahogy az edény körül elolvadt a hó, nyomot hagyott maga után. **A tájművészetben az a szép, hogy az embert visszacsatolja a teremtésbe egy társteremtői funkcióval, ami a művészetnek, a szakrális művészetnek mindig nagyon fontos része volt.**

Noszlop

Így kapcsolódik össze a nature art és a tájképvédelem?

Az alkotó a természeti elemekkel, a szakrális erővel dolgozik, ami alázatot, beilleszkedést, a természet pontos ismeretét követeli meg. **Fontos, hogy együttműködve éljünk a természettel, és ezt a szemléletet kell a tájépítész irodáknak is szem előtt tartaniuk.** Nemcsak a polgármesteri hivatalokkal kellene törekednünk együttműködésre, hanem a természettel, és így az univerzum egy kis darabjával is. **Fantasztikus dolog az emberi minőségben az, hogy a tájból kultúrát, művészetet tud teremteni, ezzel létrát tart a földi sík és a láthatatlan szférák közé.**

Hogyan kerültél kapcsolatba a Pagonnyal?

A megyei tanáccsal kezdtünk el nagyobb léptékű képzéseket, konferenciákat szervezni, ahová meghívtunk magyarországi jó példákat is. **2009-ben szerveztünk egy nagy konferenciát "Faluképvédelem - út a jövőbe" címen Csíkszeredába, ahol először dolgoztam együtt Herczeg Ágiékkal.**

Ismerted őket korábban is?

Mindig is álmodoztam róla, hogy személyesen megismerkedjünk majd. Éreztem, nekünk találkoznunk kellene, mert nagyon hasonlóan gondolko-

dunk, hasonló lelkülettel állunk a témához. **Az értékmentés, értékteremtés, a nagy egésznek tágabb és nagyobb perspektívában látása és a jóért való lelkesedés olyan plusz, ami óriási lökést ad.** Ágiék partnerek lettek a csíkszeredai konferencia megszervezésében, és elindult a közös együttműködésünk. Sűrű időszak volt, a lendülete alább is hagyott amikor elmentem szülni - nem maradt, aki a tevékenységeket összefogja és a helyi önkormányzatot meggyőzze a további támogatásokról. Fontos lett volna elmagyarázni nekik, hogy **a műemlékvédelem nem egyenlő az épületvédelemmel, hanem az a tájat, az épület környezetét is magában foglalja.**

Mi lett a konferencián lefektetett program sorsa?

Ismét Ágiékat kerestem meg, szerveztünk egy nagy, értékfelmérő összejövetelt Bikfalvára. Ott készült egy komplex értékfelmérés a településről, amiben benne van a táji örökség is, az öreg diófák is és mindenféle más dolog. Fontos állomás volt, a végeredményt elküldtük annak a bukaresti cégnek, aki a településrendezésért felelt - ők meghallgatták a javaslatainkat. Akkor éreztük, nekünk hosszabb távon is dolgunk van egymással.

Milyen a kapcsolat most a Pagonnyal?

Utána én jó időre kiestem a szervezési munkákból, mert jöttek sorban a gyerekek. De most már elég nagyok ahhoz, hogy újra belevessem magam a feladatokba - bár ha úgy vesszük, abba se hagytam. Igyekszünk a férjemmel minél több kulturális programot létrehozni nemzetközi szinten is, melyek elsősorban a természetművészetre, tájban megvalósuló alkotásokra összpontosítanak. **A kalákákon Alpár általában valamilyen alkotással kapcsolódik be, én gyerekfoglalkozásokat, előadásokat tartok.** Ági és a Pagony szellemi központként is működik az életünkben, fontos kapocs a fővárossal.

Mivel tudsz leginkább azonosulni abból, amit a Pagony képvisel?

Bámulatos a szakmai tudásuk, és az, hogy minden tervezési munkájukban megpróbálják megismerni, megérteni azt a területet, ahol beavatkoznak. Ezt a lelki, megfoghatatlan dimenziót nehéz kifejezni, az alázat szó a legmegfelelőbb rá. Fontosnak tartják a hely szellemének megismerését, az azzal való kapcsolatot, ami mellé óriási tudás, háttérkutatás társul. Tudatosság, minőség, spirituális érzékenység, fiatalok bevonása, magas fokú emberi és szakmai alázat, amit képviselnek. A tájépítészet komplex feladatkör, függőleges és vízszintes irányba is kiterjed, a lokálisból nyúlik a globális felé.

Etyek, Magyarkút

7. KORZENSZKY RICHÁRD ATYA

"A Pagony munkatársai számára minden fontos, ami él!"

Korzenszky Richárd Atya bencés szerzetes, a Tihanyi Bencés Apátság korábbi elöljárója, a Pannonhalmi Bencés Gimnázium volt igazgatója nemcsak egyházi berkekben ismert alakja a balatoni régió kulturális életének, hiszen Tihanyt vallási, kulturális és társadalmi értelemben is megkerülhetetlenné tette. A Pagony Tájépítészeti Irodával közös évtizedes együttműködése pedig gondoskodott róla, hogy művészeti és tájépítészeti szempontból is maradandót alkothassanak együtt.

Mit jelent Önnek a hely, a hely szelleme, a természet és a művészet kapcsolata? Hogyan vagyunk felelősek mi emberek a Földért?

Megtapasztaltam, hogy képesek vagyunk megőrizni, de képesek vagyunk elpusztítani is a ránk bízott világot. A művészet – ami sokak számára fölöslegesnek tűnik – segít abban, hogy érzékenyek maradjunk a körülöttünk lévő világ rezdüléseire. Rá kellene döbbenteni az embereket, hogy pusztítani tudunk, de életet teremteni nem vagyunk képesek. Egy ilyen csoda, mint a tihanyi és Balaton felvidéki táj kellene, hogy figyelmeztessen bennünket: nem szabad eltékozolnunk ezt az ajándékot. Tisztelnünk kellene az életet. Ahhoz, hogy lefényképezzek egy virágot, le kell térdelnem előtte…

A tihanyi tájról valószínűleg minden magyarnak van gondolata, benyomása. Önnek, aki nap, mint nap benne él, mit jelent a tihanyi táj?

A tihanyi táj egészen egyedülálló. Föld és ég, víz és föld találkozik itt ezen a helyen, ahol az épület, a kolostor a fölkelő és lenyugvó Naphoz igazodik. A mindig más és mindig ugyanaz élményével ajándékoz meg. Leírhatatlanul szép a napfölkelte a Balaton mögött. Elképzelhetetlen változatossága van a színeknek, fényeknek és árnyékoknak, felhőknek és az égboltozatnak. S közben fáj látni, amikor nem törődve az Isten-teremtette világgal, belerondít a tájba itt is, ott is valami kivagyiságból, vagy anyagi érdekből megjelenő építmény. Vagy amikor elrabolják mesterséges, villogó és pásztázó fénysugarak a csillagos eget…

Tudjuk, hogy szívesen fotóz. Mikor és miért ragadta magával a természet és a tájfotózás?

Gimnazista korom óta fényképezek. Társaim azt mondták: „A Korzi (így szólítottak az iskolában, s a találkozókon ma is) azt fényképezi, hogyan nő a fű." Néha most is megkérdik, ha összejövünk: „Korzikám, van fűnövés?" A pannonhalmi arborétum tele volt csodával. Később, bárhol laktam, az ablakomból észrevettem, hogy van valami mindig állandó, és valami mindig változó a környező világban. A fotózás megtanított látni. Sok minden van, amit nézünk – de mégsem látjuk…

Mi a bencések szerepe az európai kert- és tájkultúrában?

A monostornak központi része a belső udvar, a kvadratúra. Zárt hely, ugyanakkor fölfelé nyitott. Az égre néz. A Teremtés könyvének jelképes, mély értelmű elbeszélése a paradicsom: egy kert, amelyben minden a maga helyén van, és ebbe a jól elrendezett világba – kertbe – helyezi az Isten az embert azzal a feladattal, hogy legyen gondozója, művelője. A bűnbeesés elbeszélésének lényeges eleme, hogy az ember kiűzetik a paradicsomból, mivel nem fogadta el az Isten-teremtette rendet.

A szerzetesség valamiképpen mintát jelentett a környező világnak. Művelni kell a környezetemet. Kultúrát kell teremteni. **Az elveszett paradicsom utáni vágy jelen van az emberiség egész történetében. Egy kolostor valamiképpen igazodási hely.** A szerzetesek számára fontos, hogy lehetőleg minden a falakon belül legyen, hogy ne kelljen fölöslegesen elhagyni a monostort. Ugyanakkor az értelmes munka is hozzátartozik az élethez. S **minden, ami az életet szolgálja, fontos.** Nem véletlenül jelennek meg a gyógynövények a szerzetesi udvarokban. S ahol jelen vannak a szerzetesek (a korai középkorban csak a Szent Benedek Regulája szerint élő közösségek léteztek Európában), **megjelenik a spirituális, a szellemi és a gazdasági kultúra, a műveltség, a művelés** – így természetszerűleg a kertkultúra is. És nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a bencés monostorok, apátságok valamiképpen belesimultak a tájba. Az épített környezet és a természeti környezet harmóniája hatott az emberekre – és hatással van ma is.

Tihany

Hogyan került kapcsolatba a Pagonnyal, és hogyan alakult a kapcsolat az évek során?

1994 októberében kerültem Tihanyba. Folytatni kellett a már megkezdett felújítást. Az akkor illetékes műemléki felügyelő, Németh Katalin ajánlotta, kérjük fel a Pagony irodát a belső udvar és az apátság közvetlen környezetének rendezésére. Ez a munkakapcsolat több, mint húsz éven át folyamatos volt, és most is folytatódik, amikor már nem én vagyok a felelőse a felújításoknak.

Ön hogy látja, hogyan jellemezné a Pagony tájépítészeti irodát?

Nem értettem (s most sem értek) a kertészethez, ez a fogalom, hogy „tájépítészet" teljesen ismeretlen volt számomra. Ez nem azt jelenti, hogy nem szeretem a természetet és azt az építészetet, amely számára fontos a természeti környezet. Hadd jegyezzem meg: meghatározó élmény volt számomra, hogy milyen kapcsolatban lehet építészet és természeti környezet, amikor Révfülöpön önkénteseként diákjaimmal az új kis templom felépítésében és a helyén lévő régi ház elbontásában segítettünk. Akkor valaki nagy lendülettel kivágott egy fát. Nem sejtette, hogy azért nem párhuzamos az egyik tervezett oldalfal, mert helyet akart hagyni ennek a fának… **Megéreztem, hogy az élő természet és az ember- alkotta környezet szoros összefüggésben kell, hogy legyen. Akkor lesz igazán élhető a világ. A „Pagony" munkatársai számára fontos minden, ami él.**

Tihany

Egy másik meghatározó élményem: Alsótekeresen Herczeg Ágnessel kiválasztottuk azt a hársfa-csemetét, amelyet majd a belső udvarunkban elültetünk. Ágnes elővett egy iránytűt a táskájából. Odament a fához, talán meg is simogatta, és megjelölte a fa törzsén pontosan az irányt, hogyan is áll a fa. S amire magamtól biztos, hogy nem gondoltam volna: elmagyarázta nekem, hogy a fa számára nem mindegy a mágneses erőtér, amiben létezik. Amikor nálunk elültettük, ugyanolyan irányban állt… **Van valami ebben a világban, amihez igazodnunk kell, ami tőlünk függetlenül létezik.** Megéreztem, hogy ők kimondhatatlan tisztelettel tekintenek mindenre, ami él.

Talán még egy, jelentéktelennek tűnő, de számomra mégis elgondolkoztató jelenség. Nyilvánvaló, hogy **a Pagonyban van, aki határozottan vezet, és nagy figyelemmel kísérik fiatalabb munkatársai. Érzékelhető, hogy valami nagyon lényeges átörökítődik.**

Milyen közös szálak fűzik össze Önöket most?

Most, hogy már nem én vagyok a tihanyi közösség elöljárója, a felújításokban, a kapcsolódó tárgyalásokban természetesen nem veszek részt. Külön öröm azonban számomra, hogy egy elképzelésem szerepel a tervekben: a mostani Csokonai liget felújítása, átépítése. Valamikor egy meditációs ligetről álmodtam. Ez az álom nem független azonban a Pagony tevékenységétől. Erdélyben találkoztam több munkájukkal, így Csíksomlyón a Barátok feredőjé-vel is, ahol a látogatót rövid idézetek, imádságok állítják meg, késztetik tűnődésre. Mi volna, ha nálunk, Tihanyban is létrejönne valami hasonló… Egy olyan ligetről álmodtam, amely az anyanyelv fontosságáról beszél. Természetes, hogy itt, nálunk különösen is helye van ennek: a Tihanyi Alapítólevélben bukkannak fel az első magyar szavak a latin szövegben. Mindenki anyanyelvén veszi birtokba a világot. De a soknyelvű emberiség nem érti egymást… A Biblia elbeszélése a bábeli toronyépítéssel kapcsolatban erről szól. Amikor az ember fölébe akarja helyezni önmagát a teremtett világnak, bekövetkezik a tragédia, a bábeli nyelvzavar, nem értjük egymást, nem tudjuk elfogadni egymást. Pedig **mindannyian, kivétel nélkül békére vágyakozunk. Béke pedig egymás elfogadása, megértése nélkül nem lesz ezen a földön.** A bábeli nyelvzavar ellentéte a pünkösdi csoda, amiről az Újszövetségi Szentírás beszél: a sok különböző nyelvű ember mind a maga nyelvén hallja az apostolok beszédét az Isten nagy tetteiről. Kialakulóban, megvalósulóban van ez az álom, készülnek a tervek, s reményeink szerint lesz anyagi forrás a kivitelezéshez is.

Tihany

Mi a legkedvesebb közös emlék?

Egy olyan munka, amire alighanem büszkék a tervezők és büszkék azok is, akik megépítették. Ez a kvadratúra. Tihany szláv szó, csendességet jelent. Csendesség és béke: összekapcsolódó fogalmak. Az volt a szándékom, hogy a kertépítészet eszközeivel fogalmazzuk meg, mi is a béke. Szent Ágoston azt mondja, hogy a béke az a nyugalom, ami a rendből, a rendezettségből származik. Latinul: Tranquillitas ordinis. Szent Benedek Regulájának központi fogalma a rend, életre szóló feladat a szerzetesek számára: Keresd a békét és járj utána! A Regula Prológusában – előszavában – olvassuk ezt a hivatkozást a 33. zsoltárra. Minden közösség különböző emberekből áll. **Nem vagyunk mindannyian képesek mindenre, de mindenki képes valamire, ha a maga helyén van.** Különbözőségből formálni egységet: feladat, kihívás minden vezető, elöljáró számára. Nagyszerű élmény volt erről beszélgetni, és látni, hogyan hangolódnak rá a szakemberek. Megtervezték az udvarban álló ciszterna körül a különböző színű kövekkel kirakandó koncentrikus köröket. Elképzelték a növényeket, körben a falak mentén, ívekben, gyógynövényeket, fűszernövényeket, a bibliai fügefát… Amikor kirajzolták a munkások a köröket, és elkezdték az apró kockaköveket lerakni, megszólalt a vezető kőműves, Frici bácsi: „Hát mit gondol ez a jó asszony? Mit köll nekünk csinálni? Matyóhímzést?” S amikor kész lett, ők voltak, akik leginkább büszkék voltak, mert részük volt egy nem mindennapi alkotásban, amit ma is sokan megcsodálnak. Sokszor tapasztaltam, mennyire megérinti a látogatókat, akik elmélyedést keresnek: körben állunk, nézzük a különböző színű burkolatot, és eltűnődünk a mély üzeneten: különbözőségből egységet… De kell, hogy legyen középpont, amihez minden igazodik.

8. VÁSÁRHELYI JUDIT, ERTSEY ATTILA

„A Pagony az élő természettel köt össze, a legmagasabb értelemben, a goethei és a goetheánus természetszemléletre alapozva."

Egy bölcsész, egy építész. **Vásárhelyi Judit (VJ)** és **Ertsey Attila (EA)** különböző személyiségek, különböző háttérrel és hivatással, akik közös célra találtak a Duna-körben, illetve később a Duna Chartában végzett áldozatos munka és a Duna-táj védelme során. Vallják: a közös szellemiség hegyeket mozgat meg – ez köti össze őket láthatatlan szálakon az ember-, táj-, és értékszemléletű Pagonnyal is.

Milyen közös szálak fűzik össze Önöket Ertsey Attilával?

VJ: Első közös tevékenységünk egybeforrt a vidéki Magyarország rendszerváltozás utáni fellélegzésével. Ez az időszak a boldog remények, a tervezés szabadsága, az új önkormányzati törvény kimagasló – irreális – szakmai minősége, a falusi címerek újbóli kitűzése idejére esett. Saját helyét euforikusan tartotta fel az akkor még/már újra közösségnek mutatkozó helyi lakosság.

Az évtizedes együttműködés során, jellemzően rengeteg aprómunka megragadásával megismertük egymás filozófiai és magánéleti hátterét. Ez élethossziglani nyomokat hagyott.

Hogyan inspirálják egymást?

Vásárhelyi Judit: Szinte a véletlen sodort össze bennünket az 1989-ben alapított Független Ökológiai Központ Alapítvány (FÖK) 1992. évi népfőiskolájának pulai előadásán, ahol a Pagony szakmailag megalapozott, tanult cégként találkozott a FÖK civil, „járóföldre méretezett" kezdeményezésével (küldetés). Az első inspirációt az adta, ahogy Herczeg Ágiék már eleve osztoztak a közösséggel szembeni szelíd, tanulva tanító, a történetiséget becsben tartó attitűdön.

Mi a legkedvesebb közös emlék?

VJ: Az 1995-ben a Dörögdi-medence öt falva közül az akkor még zsákfalu Taliándörögdön rendezett konferencia. A dornachi Goetheanum korábbi – németajkú – antropozófus összejöveteleit (ide a Pagony tagjai eljártak) Berlinben, Drezdában, stb. szervezték, sohasem egy 800 lelkes faluban. A komoly szakmai program során láttuk összeütközni a kétféle mentalitást: a jelenségeket - tudatosan, szándékosan - szinkróniában, csak a maguk jelen pillanatában kereső nyugat-európai résztvevők és a diakróniában, a dolgokat - sebeket gyógyítva és értelmezve – csak történetiségükkel együtt megélni képes kelet-európai hallgatók, vagy akár parasztasszonyok között. Makovecz esti előadásában meg is jegyezte, hogy egy magyarnak nem könnyű antropozófusnak lenni!

A Dörögdi-Medence újjáélesztése több szempontból is egyedi projektnek számít Magyarországon (svájci-magyar alapítvány közreműködése, illetve az, hogy komplex edukatív programról van szó, ami a helyi közösséggel szorosan együttműködve jött létre). A program 1993-2001 között működött. Tudna mesélni ennyi év távlatából a programról, hogy elérte-e, amit célként kitűzött maga elé, illetve, hogy azóta történtek-e hasonló komplexitású fejlesztések Magyarországon? Azaz, mi volt a Dörögdi-Medence fejlesztésének a titka?

VJ: Az Ertsey Attila által jegyzett Autonóm Kistérség című összefoglaló

burgenlandi, működő megoldások nyomán gondolkodott: ők települési önellátást hoztak létre saját energiaellátásuk biztosítására. A Dörögdi-medencében a gondolatmenet a polgármesteri kollégium egyetértését kereste. Kiindulópontja az volt, hogy a medencében a vízellátást csak belülről fakadó vízfolyások biztosították, itt a biogazdálkodás – döntés esetén – biztonságos lehetett volna. A megújuló energiaforrások használatát alternatív szennyvíztisztítás egészítette volna ki. A programra az MTA főtitkára segített forrást teremteni. Az esettanulmány különös gonddal készült, veszprémi egyetemisták házról házra jártak a fogyasztást felmérni, összegezni. Az ajánlások kiterjesztéséről kiadott tanulmányterv iránt országos érdeklődés mutatkozott. A 2002. októberében az MTA Regionális Tudományos Bizottságával karöltve tartott szakmai nap a következő évi konferenciát volt hivatott előkészíteni. Az európai ICLEI (Local Governments for Sustainability) megközelítéssel vetették össze, szakmai körökben ma is emlegetik.

Taliándörögd

A polgármesteri kollégium elé 1999-ben került a medence esettanulmánya és a Nemzeti Ajánlások. A vezetőknek dönteni kellett volna a munkálatok, a forrásteremtés, a hatalom feladatainak működtetése felől. Az egyik polgármester ekkor mélyet sóhajtott, és azt találta mondani: ez a jövő század regénye! Rámeredtünk. Egyetlen év múlva már a jövő században vagyunk! – De nem ez volt a hiba. A kollégium utolsó ülésén kiderült: a polgármesterek, ahelyett, hogy az Autonóm Kisrégió megvalósíthatósági tanulmányát támogatták volna - noha alig tudták összekönyörögni a szükséges minimális részvételt – egymás között megegyeztek a gáz bevezetéséről, anélkül, hogy ezt azoknak a partnereiknek jelezték volna, akikkel 1993-ban aláírták a szándéknyilatkozatot.

Hogy végződött a projekt?

VJ: A medence közös fejlesztése csupán papíron létezik, nincs már titka. Néhány nagycsaládos biológiai módszerekkel kertészkedik. Van néhány napelem a házakon. Egy később megválasztott polgármester évekig lejárta a lábát, hogy Taliándörögdnek engedélyezzék a nádgyökérzónás szennyvíztisztítást – hiába. Ha csak az nem a titok, hogy Ertsey – félig sírva – emlegette a sok öregasszonyt, akik a telet a sparhert - eme többfunkciójú, energiatakarékos, zseniális fenntartható jószág - mellett ülve töltötték, a felméréskor magukat siratták, és nem értették, hogy ők a jövő század hősei.

A sok dörögdi projekt közül, ami a program teljességét adta, hogy látja: az egyes programok milyen hatást értek el a közösség életében? Esetleg volt-e olyan program, ami kiemelkedő eredményeket hozott?

VJ: A Pagony máig dolgozik az önkormányzatoknak kisebb tervezési feladaton. A FÖK ültetett 11 hektár vegyes erdőt a PrimaKlima támogatásával, sok külső önkéntessel, ez a megye legjobban bevált erdeje – a program túlélője - lett akkor. A Millecentenárium évében két falu között 1100 hársfacsemetét ültettek el a helybeliek sebtében, de a gondozás nem megoldott. A fesztivál dolgában rendkívül megosztott lakosságnak az a része győzött, amelyik a háromszázvalahány lakosú községbe 10 nap alatt 200 000 (sic!) látogatót vár, egy volt pénzügyminiszter üzleti terve szerint. Hűvös, de udvarias fogadtatásra talált, amikor átnyújtottuk a FÖK „zöld fesztiválok rendezéséről" szóló füzetét. Igaz, már volt „ne dobd el" pohár a sörnek.

Judit, Ön sokat foglalkozott a környezeti neveléssel. Hogyan látja, a mai nevelésnek milyen eszközöket kellene használni, hogy elérje a táj fogalmának megértetését, fontosságát?

VJ: A FÖK első környezeti nevelési (KN) programja 1989-ben tanártovábbképzés volt a fővárosban, és vidéken is először felnőttoktatással foglalkoztunk. Később Vigántpetenden az Öregiskola megvételével lehetőségünk nyílt Tájvédelmi Oktatóközpontot működtetni, zömében egyhetes erdei iskolai programokkal. A Bölcsőd e táj c. alapprogram, később oktató CD mellett kiegészítésekkel, holisztikus igénnyel, a fizikailag könnyen bejárható kistáj magunkhoz ölelésével próbáltunk ízelítőt adni szűkebb hazánk, a járóföld, a biztonságos medence táji identitást alakító hatásáról. Óvodásokkal, kisiskolásokkal, gimnazistákkal dolgozva derült ki, hogy mi mindent nem tudnak: pirózás helyett befűteni a cserépkályhába, hogy ne fázzanak, hogy mi a tej, a tejszín, a vaj és az író kapcsolata, stb. Egy másodikos rákérdezett az előtte átfutó tollas csirkére: ez mi?

Taliándörögd

A kapolcsi fesztivál idején ugyanitt ökológiai játszóházat működtettünk, régi mesterségeket bemutatva, többek között a világ teremtését is feldolgozva. Egy bejegyzés a vendég-könyvből: "Leányainkkal két órát töltöttünk itt. Mindannak alapján, amit itt kaptunk és tapasztaltunk, úgy döntöttünk, hogy még egy gyermeket vállalunk… ".

Volt egy időszak, amikor az alaptanterv még lehetőséget adott „tantár-

gyközi Környezeti nevelés”-re, és az iskola „helyi” programjában annak a saját földrajzi helyével foglalkozó, az önkormányzattal együttműködő megismerő és védő akcióira. A következő alaptantervben már hiába lobbiztunk érte.

Hogy látja a helyi közösségek, az önszerveződés és a táj, az ökológia kapcsolatát ma? Milyen ívet járt be a rendszerváltozás óta?

VJ: Ha egy helyi, vagyis a maga környezetében élő közösségről gondolkodunk, akár egy tanyai, többé-kevésbé önfenntartó nagyobb családra is gondolhatunk. Kitágítva, egy kistájban, közös mikroklímában, a járóföldön belül élők/gazdálkodók képzeteit meg kell feleltetni a kézenfekvő közigazgatási egységeknek (település, járás). A közösség lehet egyazon jogszabályok és rendelkezések alapján élő, vagy olyan csoport is, akik legalább látásból ismerik egymást. Az előző esetben leggyakrabban szabályozás, vagy fejlesztések formájában gondolkodnak a helyről. Másfajta (jogi, anyagi, teremtésvédelmi) gondoskodásra van szükség, amikor a táj védendő lényei kiúsznak, kirepülnek, elfutnak a közigazgatási egységből, és élőhelyi “buborékban” kell gondoskodni ezekről bizonyos táji fogalmak szerint (faluvég, völgy, medence, folyómente).

A tájban élő közösség fogalmai ősibbek és közvetlenebbek, máig kölcsönhatásban léteznek: a közösség a természettől kapta a megélhetését, egészségét, önazonosságát, hiedelmeit és esztétikai indítását. A közösség hajdan saját szokásai és törvényei alapján gyakorolta az erdő, a víz, a legelő védelmét (rendtartó székely falu, közbirtokosság), mely viselkedésnek még ma is sejlenek nyomai (pld. a Káli-medence víz-közbirtokosságának a felmerülése).

A rendszerváltoztatás utáni eufória igencsak kedvezett a spontán szerveződő kistájak önfenntartó, fejlesztő és védelmi késztetéseinek (pld. Homokhátság, Cserhát). Ennek sajnos az 1996. évi területfejlesztési törvény tett be, visszavezetve a tanácsi idők régi, statisztikai-tervezési körzetesítését a megyei területfejlesztési tanácsok és források működési rendjébe. Így vágódott ketté a Homokhátság, és így kellett volna a kb. 8 ezer hektáros, 2100 lakosú Dörögdi-medencének az akkori polgármesteri egyetértés idején három különféle körzetben lobbizniuk forrásokért. De visszavetette az őszinte szándékokat az is, hogy a régi vízügy nem jól fogadta az EU víz-keretirányelv bevezetését, a legkisebb falvak csatornázását sürgette, stb.

Mit jelent a helyi szerveződés és az ökológia kapcsolata a mai környezeti krízis fényében?

VJ: Szívesen hallgatom, ha a Kertészeti Egyetem tanszékén tájgondnok-képzés felől gondolkodnak, és boldogan látom, milyen gyönyörű, okos és részletes arculati kézikönyvet készítettek pld. Kapolcsról.

Annak idején hogyan került kapcsolatba a Pagonnyal?

VJ: A találkozáshoz a két fél közül a Pagony egyenes úton érkezett: tanult és inspirált tájépítészekkel népes tájépítészeti iroda volt a kezdetektől. A találkozásunk akkori referenciamunkájukhoz, a közeli Pécselyi-medencéhez köthető 1992-ben. (Ez a dátum pontos?) Jómagam inkább lóugrásban kerültem kapcsolatba a tájvédelemmel, hiszen az írással való kacérkodás után angol-skandinív-könyvtár szakos bölcsészként nordisztikából doktoráltam. Később közeledtem a rendszerváltó ellenzékhez, 1984-

ben az underground Duna Kör (DK) egyik alapítója lettem. Az 1985. évi választásokra elvittük a Duna védelmének ügyét, ekkor ismertem meg Ertsey Attilát is. A Duna Kör küzdelmének tájjal kapcsolatos tudatosítását én kezdeményeztem. Kiviláglott, NEM csak a dunamenti polgárok írták alá a petíciót, ahogy először hittük! Elemezve a tízezer aláírást kiderült, hogy az egész ország egy emberként ölelte a folyó védelmét a kebelére, és NEM csak a fővárosi értelmiség! Ez az "össznemzeti tájtudatnak/érzésnek" megrendítően jó megélése volt!

Milyen közös szálak fűzik össze Önöket Vásárhelyi Judital?

Ertsey Attila: A szellemiség összeköt. Mint közös mesterünk, Kálmán István mondta: „ez nem egy baráti társaság. Itt mi egy szellemi közösséget alkotunk." Ez közös munkákat, de mindenekelőtt közös gondolkodást jelent.

Hogyan inspirálják egymást?

EA: Közös inspiráció, hogy az építészet nem ér véget az épület kontúrjánál, hisz maga is a természet folytatása. Wright ezt befejezésnek, Goethe a természet továbbteremtésének nevezi az ember által. Ebben támaszkodunk egymásra, hierarchikusan és szinergikusan is. Két individuum képes együttműködni, nem a kollektív bölcsesség mentén, hanem egymásiránti érdeklődéssel és egymás tiszteletben tartásával, szándékának elfogulatlan szemléletével.

Mi a legkedvesebb közös emlék?

EA: Rengeteg közös emlékünk van. Az egyik a csíkkozmási Sószékfürdő építése 2005-ből. És a találkozások Székelyföldön, melyek – nyugodtan mondhatom – az életemet örökre megváltoztatták.

A Dörögdi-Medence újjáélesztése több szempontból is egyedi projektnek számít Magyarországon (svájci-magyar alapítvány közreműködése, illetve az, hogy komplex edukatív programról van szó, ami a helyi közösséggel szorosan együttműködve jött létre). A program 1993-2001 között működött. Tudna mesélni ennyi év távlatából a programról, hogy elérte-e, amit célként kitűzött maga elé, illetve, hogy azóta történtek-e hasonló komplexitású fejlesztések Magyarországon? Azaz, mi volt a Dörögdi-Medence fejlesztésének a titka?

EA: Elsődlegesen a kísérlet, hogy a helyben élőkkel közösen csináljuk, az első gondolatoktól a megvalósulásokig. Az én közreműködésem a saját szakmai tevékenységem gerincét adó fenntartható települési stratégiák

Taliándörögd

első kompletten végiggondolt projektje volt, aminek összefoglaló könyve, az 1999-ben kiadott Autonóm kisrégió ma is érvényes és használható segédeszköz egy kistérség fenntarthatóvá tételéhez. Azóta ezt tanítom és használom. Kis híja, hogy nem lett belőle országos energetikai stratégia.

A sok dörögdi projekt közül, ami a program teljességét adta, hogy látja: az egyes programok milyen hatást értek el a közösség életében? Esetleg volt-e olyan program, ami kiemelkedő eredményeket hozott?

EA: Az én munkám a programban az energetika és fenntartható vízgazdálkodás volt. Helyben kevés eredményt értünk el, de a szemlélet már széleskörűen elterjedt, illetve mások is kidolgoztak hasonló módszertanokat, de jóval később. 2010 után találkoztam hasonlóan felépített projekttel, a Bodeni tó környékének energetikailag autonóm régióvá fejlesztésénél. Mi ezt húsz évvel korábban virítottuk, ha nem is valósult meg. Ennyi a különbség Nyugat és Kelet-Európa közt. A fenntartható tájhasználat az autonómiával együtt ma globálisan az emberiség emberhez méltó fejlődését és menekülési útvonalát jelenti. Ráéreztünk a korszellemre, és nem korrumpálódtunk semmilyen módon. A valóság lassan utolér minket. Lehagyni nem fog.

Csíksomlyó

Hogy látja a helyi közösségek, az önszerveződés és a táj, az ökológia kapcsolatát ma? Milyen ívet járt be a rendszerváltozás óta?

EA: A központosítás felé haladunk, globálisan és lokálisan, de kell, hogy legyen néhány ember, aki a normalitást képviseli, hogy legyen mire támaszkodva újraépíteni mindent. A helyi közösségek haldokolnak, az önszerveződésben súlyos deficit van, a táj pusztul, az ökológiai válság azt mutatja, hogy a Föld lázas. Mi betegítettük meg. A kemizálással, az iparosított mezőgazdasággal, a GMO-val, most a robotizáció van soron, amelylyel a természetet és a civilizációt eljuttattuk a szakadék szélére. Mi az alternatívát mutatjuk fel, a haldokló természet gyógyítását, az ember és a társadalom önigazgatását, mint a jövő szükségszerű fejlődési fokozatait. Kérdés, hány katasztrófába kerül még, míg eddig elérünk.

Csak messziről gyanítjuk mindazt az üzleti megfontolást, amelyek elterelték olykor őszinte és elhivatott szándékokat. Jó példa a szomszédos Káli-medence, ahol sosem vétve az alulról építkezés szemlélete ellen évtizedeken át folytatták a természet és a helyi hagyományok, kultúra szívós védelmét. Azért látunk képzéseket, igazi helyi piacokat is. És meg-meg érkezik egy-egy házaspár, valaminő diplomával, kíváncsian, őszintén beleállva: mi volna, ha megpróbálkoznának az önfenntartással?

Mit jelent a helyi szerveződés és az ökológia kapcsolata a mai környezeti krízis fényében?

EA: A jelenlegi krízis egy gondolati válság és mulasztás következménye. A kivezető út arrafelé van, melyet mestereink mutattak meg nekünk, három évtized során, amit velük tölthettünk. Most ezt kell folytassuk, mi vagyunk

soron. Nekünk van válaszunk a kor valamennyi égető kérdésére, ezt fikarcnyi önfényezés nélkül állíthatom. Megtanultuk, amit mestereinktől kaptunk, akik az általuk létrehozott formát, a Kós Károly Egyesülést harminc évvel ezelőtt szellemi nagyhatalomnak nevezték. Akkor ez így is volt. Ma újra kell teremtenünk ezt, mert nekünk van mondanivalónk a fiatalok és a jövő számára. Hogy hogyan tudjuk ezt átadni, kifejezni, az a legnehezebb kérdés, ami foglalkoztat bennünket.

Annak idején hogyan került kapcsolatba a Pagonnyal?

EA: Az én kapcsolatom a Pagonnyal Herczeg Ágival és a többiekkel Kálmán István antropozófiai kurzusa kapcsán kezdődött, 1983 körül. Barátságunk azóta töretlen.

Hogy látja, miben emelkedik ki a Pagony a többi tájépítészeti iroda közül?

EA: Nem tudom elválasztani az irodát azoktól a tevékenységektől, amiket tagjai végeznek: a fürdőkalákáktól, a természetmegfigyelési gyakorlatoktól kezdve a kiadott könyveken át Jochen Bockemühltől Goethéig, a konferenciákig, cikkekig, kurzusokig. Ehhez a szerteágazó tevékenységhez nem hasonlítható egyik tájépítész iroda sem. Vannak kiváló tájépítészek, de a Pagony az élő természettel köt össze, a legmagasabb értelemben, a goethei és a goetheánus természetszemléletre alapozva. Ami ma nincs ezzel összekötve, az lehet virtuóz, szép, de alapja intellektuális marad, nincs köze az élő természet elevenségéhez.

Csíksomlyó

III. TERMÉSZET, TÁJMŰVELÉS, KULTÚRA

TUDOMÁNY - TERMÉSZET ELEMEINEK HARMÓNIÁJA EGY KERTBEN

készítette: Kesselyák Rita

9. DR. SZANI ZSOLT

"Amióta az ember elvesztette a kertet, azóta próbál visszatalálni oda"

Generációkra visszamenőleg kertész családból származik, szinte "lázadásból" lett a gyümölcsfák kutatója. **Szani Zsolt** az egyetemen molekuláris növénybiológiára szakosodott, amit aztán a gyümölcsfákra cserélt. Témájáról gazdag történelmi hátteret felelevenítve, színesen és izgalmasan mesél. Erdélybe is a gyümölcsfajták kutatása vitte.

Az igaz, hogy "lázadásból" lett gyümölcskertész, illetve gyümölcs-kutató?

Kertész családból jövök, sosem volt kérdés számomra, hogy ezzel szeretnék foglalkozni. A Kertészeti Egyetemen molekuláris növénybiológiára szakosodtam, az egyetemen végzett első géntranszformáció volt diplomamunkám témája. Szegeden, a biológiai kutatóban szembesültem vele, hogy ilyen szintű tudományos munkáért számomra túl sokat kell beáldozni a családi életből, és a GMO körüli szakmai viták is zavartak. Átmentem a gyümölcs tanszékre, egy alma-nemesítési program kapcsán pedig megismertem Erdélyt.

Mit kell tudni a gyümölcskutatás és a gyümölcskertészet tudományáról Magyarországon?

Mostoha területnek számított eddig, a kutatásokhoz soha nem állt rendelkezésre megfelelő keret. Stoppal jártam a Kárpát-medence különböző tájat: Kárpátalját, Erdélyt, a Felvidéket. Ennek volt jó oldala is, sokféle emberrel találkoztam, akiktől rengeteget tanultam. Így döbbentem rá, hogy a régi gyümölcsfajták nemcsak genetikai, hanem kulturális értéket is képviselnek. A parasztember számára a tárgyi és a szellemi világ összefügg, komplex egészet képez, mintha az oktatásban összevonnánk a bölcsészkart a természettudományokkal. Ez a felismerés nem volt egyszerű, pestiként az első útjaimon nem értettem azt az 1600-as, 1700-as években gyökerező kertészeti nyelvet, amit Erdélyben még beszélnek. Azt sem tudtam, hogy a körtvélyfa az körtefa, vagy a vackor nem egyszerűen vadkörte. Később régi, latin nyelvű szövegrészleteket találtam, amikből egyértelműen kiderült: ezek az emberek több évszázados, komplex tudásanyagot őriznek, amit a mi materiális, profitorientált gondolkodásmódunk nehezen képes már befogadni.

Milyen helye van ma az életünkben a gyümölcskultúrának?

Más a funkciója, mint jó száz évvel ezelőtt, amikor a gyümölcs az élelmezésbiztonság alapja volt a családokban, főleg télen: aszalványt, lekvárt, téli gyümölcsöket, téli almát, téli körtét tároltak akkora mennyiségben, hogy az egész családnak elég legyen. Mára megváltozott a gyümölcs funkciója az életünkben, inkább divatcikk lett.

A tájvédelemben mekkora szerepe van a gyümölcskutatásnak és a gyümölcsvédelemnek?

Van kapcsolat a kettő között, amit Magyarország most kezd felfedezni: az elhanyagolt, régi gyümölcsösök genetikai, kulturális és esztétikai értékét, amire sok más tevékenységet, programot lehet építeni.

A gyümölcsfák ültetésénél a táj milyen szerepet kap? Érvényesülnek vizuális szempontok is a tudományos mellett?

Kordonos magyar gyümölcs

A 20. század fejlesztette tökélyre azt az elméletet, hogy le kell győznünk a természetet - ma már a saját bőrünkön tapasztaljuk meg, hogy ez nem működik. Saját magunkat tesszük tönkre így. Az árutermelő gyümölcstermesztésben az esztétikai szempontoknak nincs helyük, viszont vannak olyan természeti törvények, amiket nem lehet felülírni. Például a sorokat, amennyire csak lehet, észak-déli irányba kell tájolni, hogy minél nagyobb besugárzást, napsütést kapjon az ültetvény. **Amíg a hagyományos gazdálkodásnak alapvető vonása volt, hogy nem próbálta meg magát a természettől függetleníteni, hanem a tájjal együttműködött, és ahhoz alkalmazkodott, addig jelen volt a kultúrtáj.** Az ember saját képére formálta a természetet egy hosszú távon fenntartható rendszer részeként, ami az anyagi haszonvétel mellett sok mást is biztosított.

És vannak újra ebbe az irányba vezető tendenciák?

Igen. Magának az embernek, a családnak is igénye, hogy a saját kertjében megvalósíthassa a harmonikus ember-környezet egyensúlyt, és léteznek ilyen kezdeményezések, irányzatok a Kárpát-medencében is. A **Tündérkert mozgalom**, amit Kovács Gyula pórszombati erdész indított, összegyűjti a településeken található tájfajtákat, díjmentesen leoltja, majd visszaadja a közösségnek, illetve egyet elültet a saját gyűjteményében is. A templomkertekre vonatkozóan is van kezdeményezés, igyekeznek visszaültetni a régi gyümölcsfákat, visszahozni a gyümölcstermelő kedvet. Ezek a törekvések mutatják, ma is jó és fontos dolog gyümölcsfát ültetni, és vállalni az azzal járó munkát.

Ma mi a kert szerepe?

A kert nagyon sok funkcióját elvesztette, ma alapvetően tulajdon - a lényege tehát változott. Az a család, aki a saját örömére ültet egy kis fűszernövény-kertet, néhány gyümölcsfát, ma már tudja: nem ezzel fogják élelmezni magukat. Ők egy ideált keresnek, ami a kert legősibb funkciója. **Amióta az ember elvesztette az első kertet, azóta próbál visszatalálni oda, vagy megteremteni maga körül ennek az ideáját.**

Hol lépi át az ember a határt a teremtés és a természet kihasználása között?

Ma a nagyüzemi rendszerek egyik fő törekvése, hogy a környezettől, természettől teljesen függetlenek legyenek. Növényeket termesztünk a természetes fény, talaj kizárásával. **Amíg a gazdálkodó közösségek a természettel együttműködtek, a saját életterüket látták a környezetben és a természetben.** Azok, akik így nőttek fel gyerekkoruktól kezdve, életük minden percében figyeltek arra, hogy hol vannak a határok ember és természet között. Hol, mi az, ami még a következő nemzedékeknek is megélhetést biztosít. Nem féltek a természettől.

Miben mutatkozott meg ez?

Például a gyümölcsfaoltásban, ami szakrális tevékenység volt. A hagyományos közösségek oltó emberei az egész Kárpát-medencében nem kértek pénzt a gyümölcsfaoltásért. A teremtés részeként kezelték, áldást mondtak rá, megitták rá az áldomást. Tudták, hol vannak az életben a határok, mi az, ami a javamra válik, amivel profitot szerzek és mi az, amivel a közösséget szolgálom. **Amikor az ember a tövises vadkörtéből, vadalmából, ragyogó, ízletes gyümölcsöt nemesít, úgy cselekszik, mintha a teremtő képére lenne formázva.** A vadalmában, vadkörtében elrejtett genetikai kincset nem megerőszakolja, átszabja, hanem kibontja, ezer meg ezer új gyümölcsfajtát létrehozva, és saját életét, környezetét gazdagabbá téve ezzel.

Térjünk át a Pagonyra. Honnan ered az ismeretség?

Egyetemista korom óta ismerem őket és a fürdőépítő kalákákat, de akkor ismerkedtünk meg jobban, amikor a Pagony elkezdte a gyümölcsöst tudatosan belekomponálni a kertekbe. Aztán később a kalákákba is becsatlakoztam, amit megkönnyített, hogy a feleségem tájépítész.

Tájfelmérés

A kaláka volt az egyik közös szál a Pagonnyal, a másik pedig a tudatos törekvés a gyümölcsfák felkarolására.

Ebben a Pagony élenjáró volt a tájépítészeti irodák közül?

Igen, tudatosan törekedtek arra, hogy **a kertnek nemcsak díszítő funkciója van, hanem emberek élnek benne, híd az ember és a táj között. Ez a szemléletmód nem alkalmas a gyors és nagy profittermelésre, de nem adták fel. A hitvallásukhoz tűzön-vízen át ragaszkodnak.**

Mi az oka annak, ha egy megrendelő nem akar gyümölcsfát a kertjébe?

Egy átlagos méretű családi kerttel napi egy órát, vagy hétvégente egy napot kellene foglalkozni. Sok ember ezt nem tudja megengedni magának, mert nincs rá ideje. A gyümölcsfáknak gondját kell viselni: metszeni kell, a növényvédelmét meg kell oldani, a gyümölcsöt le kell szedni. Rengetegen már ez utóbbit sem tudják megoldani.

A mai felgyorsult világot nem a gyümölcsfáknak találták ki?

Mi, modern emberek már elfelejtettük megélni az élet nagyon egyszerű, alap örömeit. Az élményt, hogy van kezem-lábam, felmászok a fára, beleharapok a saját fámon megtermett, szájérett gyümölcsbe. Elveszítettük azt a képességünket, hogy az élet nyilvánvaló, természetadta dolgainak az örömét megéljük.

Mi a kedvenc emléke a Pagonnyal kapcsolatban?

A székelyföldi fürdőépítő kalákák. Egy-egy település határában formát adni az ott levő természeti kincsnek, a forrásvizeknek, ásványvizeknek. Örömmel tölt el, hogy nyoma marad a hagyományos gyümölcsészetnek, amit kutatok. Rendszeresen tartottam előadást a kalákákon, aztán hamarosan együtt oltottuk a gyümölcsfákat, próbáltuk beszemezni a kalákák környékén található vadgyümölcs magoncokat, most pedig már Gyümölcsoltó Boldogasszonykor, március 25-én összegyűlünk a Pagony irodában, és ott oltunk. Ezek a fák aztán majd a kalákán elültetésre kerülnek.

Megtanította a Pagonyosokat arra, hogy ezt hogyan kell csinálni?

Igen egyszerű technika, bronzkor óta használja az emberiség. **Minden pici életformában ott a szándék, hogy élni akar, és ha értő kézzel nyúl hozzá az ember, működni fog.**

készítette: Kesselyák Rita

OLTÁS

A gyümölcsoltás nem más, mint vegetatív szaporítás, amit hagyományosan Gyümölcsoltó Boldogasszonykor, azaz március 25-én végeznek, hasíték oltással. A gyümölcsoltásnak ezt a technikáját a bronzkor óta használja az emberiség.

Számos különböző oltási módot dolgoztak ki az eltelt évszázadok során. Az egyik legegyszerűbb és hatékony mód a párosítás. Ehhez szükség van egy alanyra, ami lehet akár vad magonc. Erre az a nemes növényrész kerül, amelynek tulajdonságait szeretnénk tovább vinni. Csak az azonos fajú, vagy egymással közeli rokon növényfélék olthatók be egymással, pl. egy vadalma faj nemes almával.

Fontos, hogy az oltás során használt alany és a nemes növényrész is legalább ceruza vastagságú legyen, és egyforma átmérőjű. A nemes növényrészt össze kell mérni az alannyal, és azon a szakaszukon megvágni a metszlapokat, ahol a méretük megközelítőleg egyforma. Az oltóvesszőről egyetlen határozott, egyenes vágással vágunk oltócsapot. Az így kialakított oltócsapot kétrügyesre vágjuk és az alany szintén ferdére hasított metszlapjához kell illeszteni úgy, hogy tökéletesen illeszkedjen. A párosítást rugalmas, párazáró szalaggal kell rögzíteni. A rögzítés mellett a maximális illesztésre azért van szükség, hogy az alany és nemes szövete egymással érintkezzen és össze tudjon forrni.

A tél végén – tavasz elején beoltott növények általában májusban szökkennek szárba, azaz akkor indulnak eredésnek.

10. MOLNÁR ZSOLT, BÍRÓ MARIANNA

"Az ökológia és a tájépítészet nem ugyanazok a tudományterületek, de több indikátoruk is azonos."

Molnár Zsolt és Bíró Marianna ökológusok, botanikusok, a történeti ökológia magyarországi úttörő és kutatói. A tájépítészet és az ökológia viszonyáról, és a két különböző, mégis számos hasonlóságot felmutató tudományterület egymást keresztező ösvényeiről vallanak.

Mikor használtátok először az etnoökológia kifejezést, és mit jelent pontosan?

Zsolt: A '90-es évek végén döbbentünk rá, hogy a népi tudás, a magyar hagyomány ökológiai szelete mennyire alulkutatott. Pedig aki nem könyvből, hanem a tájban dolgozva, a tájtól tanulja az ökológiát, hihetetlen tudásra tesz szert, amire egyre nagyobb szüksége van világunknak. Erdélyi útjaink alatt fokozatosan, lassan alakult ki bennünk, hogy mi lehet az ott megtapasztalt hagyományos tájhasználat kapcsán érdekes és kutatható téma, 2005 óta foglalkozunk ezzel tudatosan és nevezzük etnoökológiának.

Mi a kutatások pontos célja?

Mariann: Az, hogy dokumentáljuk az évszázadok során felhalmozott ökológiai jellegű tudást, és hogy megállapítsuk: a különböző élőhelyek múltbeli használati módja mennyire tartotta fenn a tájban létező biológiai sokféleséget és növényzeti értékeket. Ez segíthet a jelenlegi változásokhoz alkalmazkodó optimális kezelések kialakításában. Főleg azokon a helyeken fontos ez, ahol változatos élőhelyek maradtak fenn a tájban. Ezt a fajgazdagságot az itt élők által folytatott extenzív tájhasználat tartotta meg.

Mit tanultatok Erdélyben és az Alföldön a kaszálókat, legelőket fenntartó emberektől, pásztoroktól?

Zsolt: A praktikus és értékőrző fenntarthatóságot. Az erdélyi táj nagyon fajgazdag élőhelyeket tart fenn a mai napig. Az itt gazdálkodó helyi emberek hagyományos tudása a múltban kialakult ismeretekre épül, és sok esetben gazdag növényzetismerettel találkozhatunk napjainkban is.

Nemzetközileg merre kutatják még az etnoökológiát? Hány ilyen csoport van?

Zsolt: Kanadában és az USA-ban, elsősorban az indián örökségek miatt. Mexikóban, Brazíliában, Afrikában főleg a szavannás övezetekben, de a Föld más részein, így pl. Ausztráliában is. Indiában és Kínában komoly programok állnak rendelkezésre a hagyományos tudás dokumentálására, és Európában is számos kisebb-nagyobb műhely létezik.

Az egyértelmű, hogy a Pagonyhoz hasonlóan nektek is nagyon fontos a táj- és az örökségvédelem. Hogy tudjátok ezt eljuttatni a lakosok felé?

Zsolt: Alapkutatást végzünk, azt vizsgálva, hogyan működik a táj, hogyan lehet fenntartani, az ökológiai értékeit megőrizve használni. Ahol csak tudunk, keressük a lehetőséget rá, hogy az eredményeinket visszajuttassuk a helyi közösségbe, az ottani iskolákba, például könyvek formájában, hogy az emberek büszkék legyenek arra, ahol és ahogy élnek. Lássák meg az érdekeset, értékeset a saját tájukban.

A MÉTA-felmérés egyike volt a legfontosabb kutatásaitoknak, ráadásul elég nagyszabású. Mesélnétek róla?

Zsolt: Ez egy komplex, országos növényzeti kutatás volt, ami 2003-tól 2008-ig tartott. 200 kolléga térképezte 7000 terepnapon keresztül a hazai táj máig fennmaradt természetes növényzeti örökségét. A felmérés egyik fontos terméke a magyarországi élőhelyek határozókönyve, mintegy ötven botanikus, természetvédő, biológiatanár, erdő- és agrármérnök szerzőségével. Ez az élőhelyrendszer azóta a hazai élőhely-térképezés egyik alapjává vált, használják a nemzeti parkok a védett területek térképezéséhez, alapul szolgál a Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer rendszeresen ismételt élőhelytérképeinek készítéséhez is. Fontos könyv, hatása van.

Erre a könyvre vagytok a legbüszkébbek?

Zsolt: Két másik könyvre is nagyon büszkék vagyunk. Az egyiket Babai Dániel írta Ábel fiunk és az én közreműködésemmel a gyimesiek hagyományos ökológiai tudásáról és gazdálkodásáról (címe: "Ahogy gondozza, úgy veszi hasznát"), a másik a "A Hortobágy pásztorszemmel. A puszta növényvilága".

Mariann: Ezekben a könyvekben dokumentáltuk, hogy a helyi emberek mit gondolnak a tájukról ökológiai szempontból és hogyan gazdálkodnak benne, és azt is, mit tudnak a táj növényzétéről, milyen hagyományos ökológiai tudásuk van. Ez egyfajta ajándék, amit vissza lehet nekik adni.

Zsolt: Több száz példányt ajándékoztunk a gyimesi és a hortobágyi embereknek, szerették. Talán azért, mert nem csak a botanikáról és a természetes tájról írtunk benne, hanem a kultúrtájról és a hagyományos tájhasználatról is, amitől ismerősebbé és érthetőbbé vált akár a gazdálkodó, akár a városi ember számára.

Hogyan kerültetek kapcsolatba a Pagonnyal?

Zsolt: Az első találkozások egyike 1993 környékére esik, amikor a honvédelmi légifotótárban kutattunk. Mi az elsők között kezdtünk el bogarászni a tekercsek között, amikor azok nyilvánossá váltak. Itt találkoztunk Illés Zsuzsával, aki hasonló elkötelezettséggel dolgozott. A közel 30 év ismeretség alatt együtt sosem dolgoztunk, az ösvényeink azonban igen sok-

Budapest

szor keresztezték egymást.

Mariann: Érdekes példa erre Sztána, ahol Koós Károly élt és dolgozott, és ahová a tájépítészek is erősen kötődnek. Ez a gyönyörű kis kalotaszegi falu adott helyt második etnoökológiai kutatótáborunknak, melyet a hagyományos tájhasználat kutatása iránt érdeklődő fiataloknak szerveztünk. A Pagony eredményeivel váratlanul is gyakran szembesülünk jártunkban-keltünkben. Kézjegyét viseli sok minden a környékünkön is, pl. Veresegyházon és Vácon, de Bácskában és Erdélyben is többször szembejött velünk egy-egy Pagony által kialakított kis csodavilág.

Budapest

Mi a legkedvesebb közös emlék?

Mariann: A Pagony erdélyi fürdőfelújításai, a feredő-építő kalákák, amiken néhányszor részt vettünk. Ezek igazi értékőrző munkák, egyszerre őrzik régit, és új értéket is teremtenek. Használatba vesznek egy elfeledett kincset, vagy újra szép külsőt adnak neki. Mi a sepsibodoki fürdőépítő kalákában vettünk részt, ahova akkor Gyimesből mentünk át néhány napra. Két gyermekünk akkor még általános iskolás volt, de nagy lelkesedéssel fogadták őket is. Megkapták a nekik való feladatokat, amikkel szívesen részt vettek az erdei feredő új külsőjének elkészítésében.

Mik az egyéb párhuzamok és különbségek a Pagony, a tájépítészet, és aközött, amit ti képviseltek?

Zsolt: Izgalmas, nehezen körüljárható kérdés. Közös az interdiszplináris és értékelvű megközelítés. Mikor a MÉTA-túrákat szerveztük, arra törekedtünk, hogy más szakterületekről is jöjjenek bátran: bármilyen más szakterületek művelői, pl. tájépítészek, geográfusok, tájrégészek, néprajzosok is. Ez frissítőleg hatott a résztvevőkre, és egy újabb csavart adott a terepi beszélgetéseknek. **Ezt a tudásrendszereket összevető és összekötő törekvést éreztem mindig a Pagonynál is, ha találkoztam velük.**

Mariann: Mindketten nagy jelentőséget tulajdonítunk a mai táj kialakulásában a táj múltjának, a tájhasználat hosszú távú történetének és mozgatórugóinak. Közös bennünk a Pagonnyal, hogy szeretnénk valamit adni a jövőnek úgy, hogy azt a jelenlegi táj megismeréséből, a táj múltjából vezetjük le.

Zsolt: Számomra viszont furcsa különbség, hogy a tájépítészek szerint ember nélkül nem létezik a táj. Egy ökológusnak ez teljes nonszensz - számunkra még a trópusi esőerdők legbelső zugai is tájak, amik léteznének emberi jelenlét nélkül is. 2006-ban volt egy konferencia Spanyolországban 'Táj és nyelv' címmel, ami érdekesen reflektált erre. Itt azt mondták: nem fontos, hogy van-e közös tájdefiníció, csak az számít, miért különböznek a definíciók, illetve hogy ez valójában megismerés-elméleti okokra vezethető vissza.

Mi az, ami ti át tudtok venni a tájépítészetből?

Zsolt: Mindenki tud tanulni a másiktól. Az ökológia és a tájépítészet különböző tudományterületek, de számos indikátorunk azonos. Mi azt tanuljuk a tájépítészektől, hogy a kultúra hogyan szövődik bele a tájba, a természetes táj hogyan válik ember által alakított ún. kultúrtájjá, és az ember hogyan képes megőrizni ennek természeti értékeit. Fordítva azt tanulhatjuk egymástól, hogy a tájépítész milyen növényt ültessen, ha természeti tájban dolgozik - lehetőleg olyat, ami ott őshonos. Mára nagyon sérülékennyé vált az a táj, ami körülvesz minket, vigyáznunk kell rá.

Mariann: Mindkét tudományterület számára fontos a táj történetének megismerése, a tájépítészek holisztikusabb és komplexebb szemléletét érdemes nekünk is még jobban eltanulnunk. Egy tájépítész-botanikus terepgyakorlat során próbáltuk konkrétan megvizsgálni, hogy a másik szakma hogyan látja a tájat, milyen párhuzamos és különböző szempontok merülnek fel a terepi munkánk során. Ennek tanulsága számunkra az volt, hogy tudni kell elég komplexen, de egészében látva olvasni a tájat. Észre kell venni, ami ott található, és meg kell fejteni, hogy abban a tájban, ami a kutatott vegetációt körülveszi, mi a régi, mi az új. **Amivel foglalkozunk, az sok esetben a változás maga, a változás sebessége, iránya, hatása a növényzetre, a tájra és a tájban élő emberre.**

Budapest

KÍVÁNSÁGFAL

MIT KÍVÁN A PAGONYOSOKNAK A KÖVETKEZŐ 30 ÉVRE?

Ambrus Lajos: Azt kívánom nekik, hogy hasonlóan elkötelezetten dolgozzanak. Semmi kompromisszum!

Kesselyák Rita: Hogy megvalósuljanak a terveik, a vágyaik, a kemény munkájuk visszaigazolást kapjon és jó utalványra hulljon, amiben szép jövő sarjad tovább az ő generációjuk után is. És szerintem ez meg is valósul, hiszen sokat tesznek érte.

Kieselbach Tamás: Isten áldását és egészséget, felvirágzó országot, amiben nekik is szép munkák jutnak.

Péter Alpár: Tisztába kell tenni, helyre kell rakni ember és természet viszonyát. Ez a kérdés egyre égetőbb, és már nemcsak a környezetvédők, hanem mindannyiunk problémája. A megoldás nemcsak azon múlik, hány százalék szén-dioxidot bocsátunk ki és annak mi a következménye, hanem mélyebb, szellemi síkú hozzáállást igényel társadalmi és egyéni szinten is. Újra meg kell találnunk az összhangot, a kapcsolatot a természet és az ember között, aminek nem az a módja, hogy visszalépjünk több száz évet és megpróbáljunk úgy élni, mint dédapáink. Használnunk kell a kortárs kultúra nyelvezetét, és ezt a szellemiséget átadni a ma fiataljainak is. A jelen társadalmát kell megszólítanunk, hogy visszataláljanak a természethez. Ebben a pozitív jövőképben kikerülhetetlen szerepe van a tájépítészetnek és annak a szellemiségnek, amit a Pagony iroda képvisel.

Korzenszky Richárd Atya: Kitartást. Kihívásokat. Olyan világot, amelyben azok, akik a munkájukat kérik, megértik, hogy az ember-léthez nem a közvetlenül hasznos a legfontosabb, hanem hogy jól érezzük magunkat a teremtett világban. Hogy rádöbbenjenek: részei és felelősei vagyunk ennek a világnak. Azt kívánom, hogy tevékenységükkel egyre több helyen tudjanak összhangot teremteni az ember- alkotta környezet és a természet világa között.

Vásárhelyi Judit: Tartsanak ki küldetésük célja mellett, a megvalósítás szemléletmódjánál, a fiatal tájépítészek szakmai bevonásának bizalommal teli gyakorlatánál.

Ertsey Attila: Azt, hogy közelítsék meg azt a lenyűgöző pályát, amit mestereink befutottak. A Pagony a legjobb úton halad efelé. A lelki üdvünk megőrzése a cél. Az anyagi siker nem feltétel, nem követelmény. Nem baj, ha van, de nem ez a hajtóerő. A világ változás előtt áll, egy újjászületés előtt, az eddig legmélyebb krízisben. Fájdalmas, de örömteli szülés lesz.

Szani Zsolt: Őrizzék meg ezt a jó szellemet és barátságot!

Zoboki Gábor: Tartsa meg a Pagony hittérítői szerepét, és ne legyen ebben a megváltó szerepben egyedül.

BESZÉLGETÉS A PAGONYRÓL

RÉGI MUNKATÁRSAKKAL

1. RAHNAMA AZADEH

"A Pagony erőssége felfedezni a hely szellemét."

Azadeh Rahnama iráni születésű, Németországban felnőtt, Budapesten diplomázott tájépítész, aki részben a Pagony hatására telepedett le Magyarországon. Első és ez idáig utolsó munkahelyén megismert mesterei ma kollégái, lassan pedig rajta a sor, hogy átadja másoknak azt, amit a tájépítészetről megtanult.

Mi vonzott a tájépítészethez és hogyan kerültél a Pagonyhoz?

Számomra a tájépítészet mindig is olyan szakmának tűnt, ahol tereket lehet szépíteni. 2002-ben Berlinben, amikor kezdtem az egyetemet, nem tudtam sokat erről a szakmáról, még azt sem, hogy a növény áll a középpontjában. Magyarországra szakmai gyakorlatra érkeztem, a kertészeti egyetem dékánjának ajánlására találtam meg a Pagonyt, akik már az első látogatáson szimpatikusak voltak. Akkor még magyarul sem tudtam, mégis rögtön egymásra találtunk. Megvolt a kémia, és amikor megismertem őket mélyebben, láttam, mekkora hangsúlyt fektetnek a mester-tanítvány viszonyra, hogy nagyon sokat lehet tanulni tőlük, és nekünk egymástól. Az egész helynek erős kisugárzása volt, minden mester karakterrel, karizmával rendelkezett.

Van konkrét esemény v történet, kedvenc emléked a Pagonyról?

Az utazások és helyszínbejárások, amiknek keretében megismertem és megszerettem Magyarországot, és itt is maradtam. Volt időnk tanulni. Manapság sokszor a Google Earth-ből tervez egy tájépítész, akkor lehetőség nyílt alaposan bejárni, **felfedezni a hely szellemét, ami a Pagony egyik erőssége.** Ez nagyon fontos, mert ebből lehet a legtöbbet tanulni, lehet kapcsolódni az emberekhez, a tájakhoz. A legszebb emlékek azok, amikor minden, vagy majdnem minden megvalósult. A Turai Kastélykert például, ami nagy projekt volt, nagy munka, küzdelem, és ahol a végén minden összeállt, gyönyörű lett: teljes egység. Minden elképzelésem beleraktam, nem volt archív anyagom róla.

Mi a Pagony eszmeisége?

Mindent beletesznek magukból, leásnak a dolgok mélyére, megismerik a tájat, a földet. Látszik is a munkákon, hogy gyakran évekig dolgoznak egy-egy régióban, ahová sokszor vissza is térnek. Képesek kapcsolódni a tájakhoz és az emberekhez, és akikkel sikerül, ott a kapocs megmarad.

Meg tudod fogalmazni, hogy mit tanultál ott?

Ott ismertem meg a szakmát, hogy milyen a föld, a terep, a növény. Gyökértelen vagyok, nincs nemzeti identitásom, már a harmadik országban élek. Itt értettem meg, hogy a magyarság tud jó dolog is lenni. Szakmailag is nagyon sokat adott, mestereket, akiktől lehetett tanulni. **Diplomácia, kommunikáció, lelassulás, elmélyedés, türelem, kommunikáció és szakmai alázat.** Hagyták, hogy hibázzunk, engedték, hogy megpróbáljuk, hiszen abból lehet a legtöbbet tanulni. Ha kellett, húszszor is elmagyaráztak valamit. Ezt próbálom tovább vinni a saját tanítványaimmal is. **Olyan volt ott lenni az elején, mint amikor elültetsz egy magot a földbe, gondozod, megadod neki az időt. Itt folyamatokat lehet tanulni, de nincs semmi semmi kőbe vésve.** Rendszeresek voltak a gyakornoki, szakmai műhelyek, belső pályázatok, amin a mesterek is részt vettek. Megtanultam kapcsolódni az emberekhez és a tájhoz, szívvel- lélekkel dolgozni.

Hogy látod, a mai környezeti krízisben mi a tájépítészet feladata?

Fontos és komoly szerepe lenne, de ehhez az alulról jövő építkezés kevés, habár elengedhetetlen. Sokkal nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a környezeti nevelésre, és a tájépítészetnek elismertebbnek kell lennie. Iskolakertekre, alap kertészeti ismeretek átadására van szükség, hogy az iskola és a lakosság együtt művelhesse a kertet. Meg kell értenünk, hogy ha nincs bolt, meg kell termelni magadnak az élelmiszert, ha nem folyik a víz a csapból, tudnod kell, honnan szerezz. A kertet és annak művelését nem szabad elhanyagolni. **Ha máskor nem, a világjárvány alatt megtanulhattuk, mekkora értéke van egy kis veteményesnek, amit lehet gondozni, ami termést hoz.** Vannak országok, ahol ez elkezdődött és működik, róluk kellene példát venni.

Tura

Mi mindent hozol magaddal Iránból, mit alakított a szemléleteden Európa?

Az, hogy több országban élek és többféle kultúrában mozgok otthonosan, szociális érzékenységet, könnyebb kapcsolódást, gördülékenyebb kommunikációt és rendszerszemléletet hoz magával. Irán erősen bennem él, de nem ez határozza meg a szakmai munkám, mert az mindig az adott helyből, tájból indul ki. **A tájhoz keresek inspirációs forrást. Németországból hozom azt az identitást, hogy a matéria fölött van még valami más, amiről nem mindig lehet megmagyarázni, miért odavaló.** Erre van egy német szó, az EINFALL. A turai kastélykert példájánál maradva: ott kialakult bennem egy hangulattérkép, ahol a kastélyt és környékét gyémántnak láttam. Ezt vette körül a nyugalom, az utazás, a játék, mint hangulatok. Ezeket a hangulatokat képeztem le növényekké.

A Pagony nagy hangsúlyt fektet az őket mozgató eszmeiség tovább adására. Téged ez hogyan motivál?

A saját példámon motivál, de nagyon nehéz a kommunikáció a mostani generációval, máshogy értelmezik ugyanazt a dolgot, kevesebbet kérdeznek, máshogy kell megszólítani őket.

Mit kívánsz a Pagonynak és a tájépítészetnek a következő 30 évre?

Szép munkákat, amik tovább viszik ezt a fajta szellemiséget. A jelenlegi várprojekt egy szép és teljes, komplex munka, amiben az egész iroda részt vesz. Régi álom válik valóra ezzel.

2. KISS-TIKK DÓRA

“ Nem elég, ha szép valami, ha nincs valódi ökológiai értéke.”

Szerencsésnek tartja magát, mert megtapasztalhatta a valódi mester-tanítvány szellemiséget, megélhette a nagy szerelmet Erdéllyel, ahol életre szóló tapasztalatokkal gazdagodott. Interjú **Kiss-Tikk Dórával**, a Pagony fürdőépítő kalákák szervezőjével.

Mi vonzott a tájépítészethez és hogyan kerültél a Pagonyhoz?

Középiskolában huzamosabb időt tölthettem Londonban, ott ismerkedtem meg a tájépítészet, a parkkultúra fogalmával, ami segített a pályaválasztásban is. Tájvédelem, tájrehabilitáció szakra jelentkeztem a kertészeti egyetemre, és ott sodródtam a Pagony közelébe. Eljutottam egy kalákára, ahol átjárt a nyugalom, ezt az érzést már nem akartam elengedni - így kerültem a Pagonyhoz, ahol kimondottan erdélyi munkákat kerestem.

Te nem kerttervező szakon végeztél. Mi volt a feladatod a Pagonynál?

Zöldfülűként kerültem oda, nulla munkatapasztalattal, és nem voltam kerttervező sem, hiszen tájvédelemből diplomáztam. Mivel kezdettől fogva nagyon vonzódtam Erdélyhez, már az első Pagonyos évemben átvettem a kalákák szervezését, ez lett a fő feladatom, és a legmegtartóbb dolog a Pagonyban. Átvettem emellett a pályázatírásokat és a kiállítás szervezéseket is. Végül egy évet Erdélyben is eltölthettem, Csíkszeredában.

Mesélj erről a csíkszeredai évről!

Egyre több munkánk lett ott, így sokat jártunk ki Ágival. Az utazások megterhelőek voltak, ezért felajánlottam, hogy inkább kiköltöznék, ami 2008

Csíkszereda, Mikóvár

nyarán meg is történt. A kaláka ekkor már robbanásszerű sikereket ért meg, sokan kerestek minket, akár évi négy meghívással is. Ráadásul én magam is kaptam egy lehetőséget Erdélyben mint hivatásos néptáncos, így a két munka szinte összeért.

Tudtad előre, hogy mennyi időre mész ki?

Nem tudtam, de nem is foglalkoztam vele. Erdély nagyon erős mágnes, nehezen enged el. Egyszerűen átadtam magam az érzésnek. Délelőttönként táncoltam, próbáltam, mellette pedig - szó szerint - leányvállalatként vezettem az irodát a nap második felében.

Hogyan fért össze a kettő? Meglepett az új élet?

Úgy mentem ki, hogy lesz, ami lesz. Amikor elindultam Magyarországról, azt sem tudtam, aznap hol fogok aludni. De minden szerencsésen alakult, bár a tánc kemény fizikai munkát jelentett, és nem sokkal az érkezésem után már magyarországi turnéra indultunk. Közben pedig volt egy érdekes Pagonyos munkánk Erdélyben, a mikóvári projekt, amiben művezető voltam. Szerintem csodálatosan sikerült és az eredmény rendhagyó részévé vált a városnak.

Milyen tapasztalatokat szereztél kint?

Egészen furcsa helyzet volt, hiszen két hivatást kellett összeegyeztetnem. Rengeteget tanultam belőle, és ami a legfontosabb, hogy megismertem egy teljesen más beállítottságú társadalmat. Nagyjából fél év telt el így, amikor megérkezett az életembe a több éves előkészítések után elinduló Borvíz projekt - Hargita megye borvízkútjainak rehabilitálása - ahol nagyon szűk határidőket kaptunk a tender tervek megvalósítására. Borzasztó kemény időszak következett, ami mellett a kalákák szervezésének is mennie kellett, a tánccal pedig épp Spanyolországba utaztam. Ekkor úgy éreztem, eljutottam minden téren a teljesítőképességem határára.

Végül Ágival egyeztetve és az akkori párom hatására 2009-ben, a kaláka után hazajöttem. Szó szerint, ugyanis **két barátnőmmel együtt gyalogszerrel tettük meg az utat Csíksomlyótól Pilisszántóig, az akkor induló, ún. Mária-út keretében, amit a Magyar Caminoként is emlegetnek.**

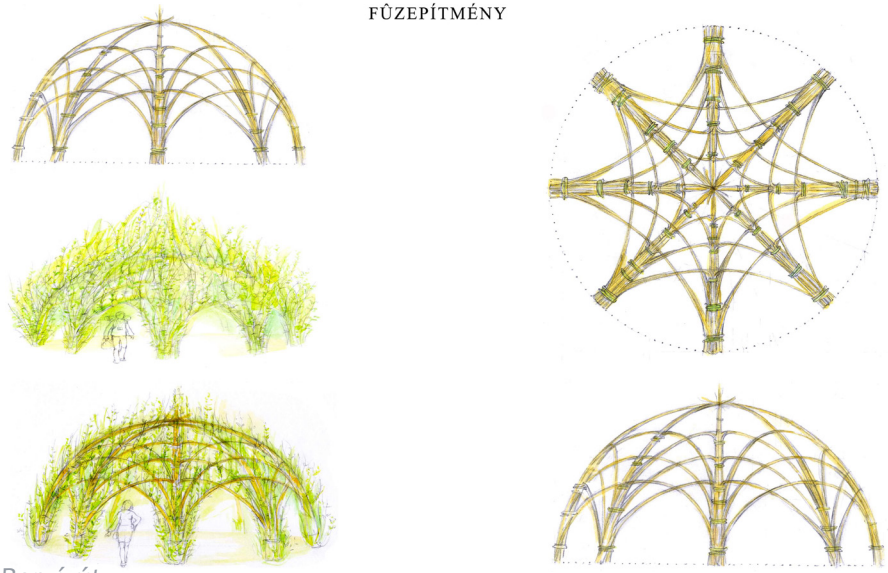

Borvízút

Mennyi ideig tartott és mit adott neked ez a zarándokút?

Huszonhét nap alatt értünk haza, két pihenőnapot tartottunk. Egy autós térkép alapján tettük meg az utat, hegyeken-völgyeken, földutakon át. Életem legcsodálatosabb hónapja volt. Mindig tudtuk, melyik faluba kell eljutnunk, egyszer egy román pópánál is aludtunk. Jártunk olyan faluban, ahol előttünk még nem járt turista.

Ezzel a túrával el tudtam engedni Erdélyt, lezártam azt a szerelmet, amit az erdélyi táj iránt éreztem. Valódi hazatérés volt, szó szerinti és átvitt értelemben is. Rájöttem, hogy nem tudok kétlaki lenni, nem tudok két otthonban élni, nekem itthon kell megtalálnom a helyem.

Hazajöttem, letelepedtünk itthon, és folytattam a kalákák szervezését és a projektvezetést Budapestről, mert, ha Erdélyt el is engedtem, a szellemiséget, amit a Pagony képvisel, nem. Nekem ez óriási megtartó erő,

közösség nélkül nem tudok létezni.

Hogyan látod a Pagonyt? Mivel tudsz leginkább azonosulni ebből az eszmeiségéből?

Az antropozófiai szemléletükhöz kevéssé tudok kapcsolódni, de az érzékenységre a külvilág, az élővilág felé, a természetközelséghez és az ökológiai tervezéshez nagyon is. Visszhangra talált bennem mindez, olyannyira, hogy elvégeztem egy ökológiai zöldségtermelő és egy Waldorf kertészeti tanár tanfolyamot - ez a szemlélet megváltoztatta az életemet, a gyerekeimnek is ezt adom tovább.

A másik nagyon fontos dolog a Pagonynál, hogy **mindig az adott táj szempontjainak megfelelő, alaposan előkészített, egyedi terv készül, bármilyen projektről is van szó. Megpróbálunk lejutni az adott hely lényegéig, hogy megértsük, miről szól.** A cél az, hogy a tájból szülessen meg valami, ne divatból.

Mi volt a legnagyobb kihívás a kalákák szervezésében?

Spontán műfaj, így egyértelműen a váratlan helyzetek megoldása a lebonyolítás alatt. Sokféle ember, sok speciális helyi körülmény, és a helyszínen, gyorsan meghozandó döntések, minden téren. Anyagkiírás, anyagmozgatás, határidők tartása, mindezt az erősen patriarchális, konzervatív székely társadalomban, ahol egy nőnek - pláne egy fiatal lánynak - sokkal nehezebb dolga van. Minden a helyszínen derült ki, az érkezéskor és menet közben. Össze kellett hangolni a terveket a helyszínen rendelkezésre álló lehetőségekkel és az időbeosztással. Nem mindig érkezett meg minden akkor, amikor kellett volna.

Milyen tanulságot viszel magaddal ebből a korszakból?

Hogy mindig sikerül! **A kalákáknak csodálatos titka van. Eltervezünk valamit, és gomolyog, kavarog, a végén pedig összeáll: nemcsak maga az eredmény, hanem az emberekben is összeáll valami a helyiekkel, a tájjal, ami utána tovább él és mindenkit elkísér, egész életében. A kaláka-lelkiség gyökeret ver és addiktív.** Vannak mélypontok, az eleje izgalmas várakozás, új közösség alakul, aztán jönnek problémák, megtorpanások, kihívások, amin túllendülünk. Ehhez kell Herczeg Ági végtelen optimizmusa, elszántsága, kitartása, ami kilök minket a gödrökből. És egyértelmű, hogy **a kalákákon hatalmas gondviselés van** - mindenki mindenkiért dolgozik, és rengeteg szép folytatás, barátság, kapcsolat alakul ki.

Hogy látod a mai környezeti krízisben mi a tájépítészet feladata?

Mélyen foglalkoztat a klímaválság és az ökológiai helyzet, amibe az emberiség ma jutott. Pesszimista vagyok a kimenetelét tekintve, de próbálok ezen túllendülni, elsősorban a gyerekeim érdekében. **A tájépítészetnek fontos szerepe van abban, hogy olyan szemlélettel nyúljon a környezethez, ami a valós ökológiai összefüggéseket hordozza. Nem elég, ha szép valami, ha nincs valódi ökológiai értéke.** Anyaghasználat, növényekkel való bánásmód, fajgazdagság, vízmegtartás - borzasztó fontos szempontok. Szerencsére ma már sokan foglalkoznak ezzel. **Tőlem idegen az a tájépítészet, ami a dizájnt minden fölé helyezi.** Valós válaszokat kell adni a kérdésekre, ez a probléma egyre inkább kiéleződik.

A Pagony nagy hangsúlyt fektet az őket mozgató eszmeiség tovább adására. Téged ez hogyan motivál?

Nagy hangsúly van a Mester-tanítvány viszony életben tartásán, ami nekem meghatározó volt, ha nem is tudatos döntés. Ez sikerült: emberi és szakmai mesterre találtam itt, akivel tíz évig dolgozhattam. Szellemi inspirációt kaptam, kérdéseket és válaszokat, közös gondolkodást, új utakat. Ez nagyszerű és ritka. Herczeg Ági igazi reneszánsz ember, különleges képességekkel és elképesztően sokoldalú, klasszikus műveltséggel. Nem véletlen, hogy a reneszánsz kor a szakterülete. A nehéz időszakokkal együtt is úgy érzem, ajándék volt, hogy együtt dolgozhattunk.
Motivációt jelentett az is, hogy a mesterek mindig képesek voltak felmérni, kire mit bízhatnak. Nem ülnek a feladatokon, és elfogadják, ha hibázol. Támogatnak abban, hogy ki tudd bontani a legjobb képességeidet. Ráadásul komoly belső műhelymunka is folyt ott, egyfajta önképzőkör, amit a mestereink szerveztek.

Mit kívánsz a Pagonynak és a tájépítészetnek a következő 30 évre?
Azt kívánom nekik, hogy megtalálják a válaszokat a saját kérdéseikre emberileg és szakmailag is, és minden olyan munkát, amire régóta vágynak.

Csíkszereda, Mikóvár

3. IZMINDI RÉKA

"Az emberben mindig ott a drukk, hogy méltó legyen a Pagonyos jelzőhöz."

Izmindi Réka, volt Pagonyos kerttervező a Pagonyban eltöltött gyakorlati évekről és a Pagony szellemiségéről.

Mesélnél kicsit magadról és a Pagonyos múltadról?

Izmindi Rékának hívnak, kerttervező és tájépítész vagyok. Lételemem az alkotás, szeretem a kreatív feladatokat és örömmel tölt el, ha hozzájárulhatok környezetünk rendezéséhez. Fontos számomra a múlt üzenete és a jövő megőrzése is, tájépítész munkámban pedig mindkettőt szolgálhatom. A Pagonyhoz az egyetemi időszak alatt kerültem, amikor szakmai gyakorlathoz kerestem helyet, és szerencsémre itt tudtak fogadni. A néhány hétből hosszabb távú együttműködés lett, és - bár már saját vállalkozásban dolgozom - mai napig szoros mester és tanítvány kötelék fűz össze minket Herczeg Ágival. Az is előfordul, hogy közösen dolgozunk, ami mindig kiemelt időszak. Ilyenkor ott van bennem a drukk, hogy méltó maradjak a "Pagonyos" jelzőhöz, és a munkámban is erre törekszem. Sokszor saját projektek kapcsán is visszakapom, hogy látszik, hogy a Pagonyban nevelkedtem, a tervrajzaim is Pagonyos munkákat idéznek.

Mi a kedvenc emléked a Pagonyról?

Egy éjszakai, téli utazás Erdélybe, vonattal. Húszas éveim elején történt, ami előtt couchettes vonattal soha nem utaztam még, úgyhogy nagy izgalom előzte meg ezt a kiruccanást. Ági rendszeresen járt akkor is, azóta is Erdélybe, amit misztikum övezett: ha kiment pár napra tanítani vagy terepre, nem lehetett elérni, amikor pedig hazaérkezett, mindig teljesen feltöltődött, újult erővel tudott beállni a csatasorba. Engem is magával vitt egyik januárban, este vettük meg a jegyeket és felültünk a vonatra, baromi hideg volt, holdvilágos éjszaka. Nyugtalanul néztem kifelé a vonat ablakából, és nagyon izgalmas volt, ahogy a tájon zakatolunk keresztül a holdfényben, míg megérkezünk Csíkszeredába hajnali 4 órakor. A vasútállomáson is csak némi pislákoló fény világított, de hajnalban is hatalmas mosollyal vártak minket. Fantasztikus élmény volt, hogy pár száz kilométerrel arrébb egy merőben más világba csöppentünk.

Milyen projekt kapcsán utaztatok ki?

Ez egy borvíz utas projekt volt. A borvizek ivókúrának és fürdővíznek is használt gyógyvizek, Erdély-szerte nagyon sok helyen elérhetők. Ezeket a helyeket tártuk fel a kutatás során, melyek között volt kistelepülés és régi üdülőközpont is. Nekem ez az utazás azért is jelentett sokat, mert ekkor jöttem rá, hogy Erdélyben mennyire fontos az értékek, a hagyományok megőrzése. Az, hogy megmentsünk valamit az utókornak.

Miben áll a Pagony egyénisége?

A folyamatos, magas minőségű szakmai munkában. A legtöbb tervezési feladatot kutatómunka előzi meg: a múlt alapos megismerése után kerül sor javaslattételre, melynek a fenntartható jövő megteremtése éppúgy része, mint az értékek tovább örökíthetősége.

A Pagony klasszikus értékrendet követ és képvisel, nem a napi divat határozza meg. A Pagonyos munkák minden esetben kötődnek a termé-

szethez, naturálisak, távol áll tőlük a hatásvadászat. A tervezők komplex - rendszerszemléletű, közösségteremtő - módon gondolkodnak, szakmailag mélyen elkötelezettek. Példátlan gyakornoki rendszert működtetnek és szívesen adják át tapasztalataikat a munkatársaknak.

Hogy zajlik a munkafolyamat?

A munkák nagy részében a természet nemcsak a formavilágot tekintve, de az anyaghasználat, a szellemiség és a gondolatiság mentén is megjelenik. A munka, a tervek mögött szellemi plusz is létrejön: közterek, közösségi terek születnek, melyeknél kiemelt szempont, hogy szélesebb társadalmi réteget is ki tudjanak szolgálni, ráadásul hosszú távon. Ez egy kivételes

Borszék

dolog, mert gyakran azt látom, hogy a divatos, látványos, gyorsan elkészült tervek nyomán született munkák néhány évvel később leromlanak.

Mikor és miért jöttél el a Pagonyból?

Az egyetem után Budapesten eltöltött 3 gyakorlati év nagyon sokat jelentett nekem, ezt követően mégis hazaköltöztem Székesfehérvárra. Ez célom is volt, és a Pagonyban is támogatják, ha valaki visszatér a gyökereihez, ha önállóan próbál meg lábra állni. Erre törekszem most is, bár nehéz egyszemélyes vállalkozásként csinálni.

Mit vittél tovább magaddal a Pagonyból és mi inspirál most?

A szakmai munka iránti alázatot, a közösségteremtő projektek preferálását és a klasszikus értékrend képviseletét hoztam magammal. Most is nagyon fontos számomra az értékmentés és a környezeti nevelés. A karantén időszaka alatt például a 14 lakásos társasházban, ahol lakom, felújítottuk és megszépítettük a ház belső udvarát, amiben a 72 éves Böbe nénitől kezdve az egészen kis gyerekek is segítettek. Ezt nagy sikerként értékelem.

Hogy látod, a mai környezeti krízisben mi a feladata a tájépítészetnek?

A figyelemfelhívás, a szakmai tekintély megteremtése, a hosszútávon fenntartható környezeti rendszerek tervezése.

Mit kívánsz a Pagonynak és a tájépítészetnek a következő 30 évre?

Támogató partnercégeket, a tájépítészetre szenzitív társtervezőket és kitartást az oktatási tevékenységükhöz, a gyakornoki rendszerhez. Szeretném azt is, ha a tájépítészet nagyobb szakmai elismertséget kapna.

4. EDVI BETTINA

"Közös érdekünk, hogy a jövőben a tájépítészet nagyobb teret kapva segíthesse a fejlesztéseket úgy, hogy azok a Föld igényeit is figyelembe véve, jó irányba haladjanak."

Edvi Bettina pályakezdőként került a Pagony tájépítészeti irodához - ebben a beszélgetésben nemcsak a Mester-tanítvány viszonyt eleveníti fel, de arról is mesél, milyen szemléletformáló tapasztalatokkal gazdagodott az itt töltött idő alatt.

Mi vonzott a tájépítészethez és hogyan kerültél a Pagonyhoz?

Mérnök családban nőttem fel, így mikor a pályaválasztásra került a sor, nem volt meglepő, hogy én is valami hasonlóban gondolkoztam. Ugyanakkor már gyerekként is szerettem a természetet járni, folyton a kertben voltam. Olyan szakmát képzeltem magamnak, ami valahogy ötvözi ezeket. Így esett a választásom a tájépítészetre. 15-20 évvel ezelőtt még kevesebben tudták, pontosan mit is csinál egy tájépítész. Jól emlékszem, mikor a gimnáziumi osztályfőnököm mindenáron szeretett volna lebeszélni, mondván, hogy ilyen jó pontszámmal bárhová felvesznek… De szerencsére ez maradt a jelentkezési lap első helyén.

A Pagonyt az egyetemi éveim végén ismertem meg. Az iroda mindig támogatta a fiatalokat, sok gyakornoknak, pályakezdőnek segítettek elindulni. Én is így, gyakornokként kerültem a csapatba, pedig személyesen nem ismertem őket. Az egyetemen adtak tippeket, hova érdemes menni - tetszettek a munkáik, így jelentkeztem nyári gyakorlatra. Nagyon örültem, mikor bekerültem, és a kezdetektől jól ment a közös munka, tetszett az irodai élet. Bizalmat szavaztak nekem, így a diplomavédés után rögtön kezdhettem is: 2009. júliusától kezdve kb. 5,5 évet töltöttem a Pagonynál.

Mi a kedvenc emléked a Pagonyról?

Ez nehéz kérdés. Sok kedves emlékem fűződik a nagy projekthez, mint a Március 15. tér, Tihany - Ófalu, Eger – Érseki Palota, Devecser – Kastélypark. ezekből a feladatokból rengeteget tanulhattam szakmailag. A tihanyi munka azért is közel állt a szívemhez, mert veszprémiként a Balaton hazai pálya volt, és különösen szerettem egy olyan település szépítésén dolgozni, amit amúgy is jól ismerek és szeretek. Kiváló viszony alakult ki a társtervezőkkel, a megrendelővel, a kooperációk is jó hangulatban teltek. Sokat tanulhattam más szakágaktól az egyeztetéseken, a tervezői művezetéseken. Ilyen szempontból a Március 15. tér volt a legnehezebb, legösszetettebb munka, de egyben legtanulságosabb is: a kivitelezést napi szinten végig tudtam kísérni, ami nagy élmény volt. Devecserre pedig azért emlékszem vissza szívesen, mert a férjemet az akkori tervező csapatban, építész kollégaként ismertem meg. A Pagonyban az irodán kívüli közösségi programok is szép emlékek: az irodai évzáró Luca napi bulik, vagy Herczeg Ágival az évértékelő beszélgetéseink, amiket általában egy kellemes ebéddel kötöttünk össze.

Ha egy konkrét eseményt kell kiemelnem, talán a Berlinben töltött szakmai kirándulásunk lenne az, ahol egész nap a város parkjait, közterei jártuk, rengeteg tájépítészeti munkát néztünk meg, az estéket pedig vacsorával összekötött beszélgetéssel zártuk. Mindezt ráadásul helyi idegenvezetővel, hiszen Azadeh kolléganőm ott nőtt fel. Neki köszönhe-

tően felejthetetlen program állt össze, szakmai és közösségi, csapatépítő szempontból is építő kirándulás volt.

Hogyan látod a Pagonyt? Mi az egyénisége?

A szellemiség, amit képviselnek. A környezettudatosság, a táj szeretete, a hagyományok tisztelete. **Mára szinte divat lett „zöldnek" lenni, de 30 évvel ezelőtt még jóval kevesebb hangsúly esett a környezetvédelemre. Úgy gondolom, a Pagony a lehetőségekhez mérten minden projektbe igyekezett ezt a látásmódot belevinni.** Igyekeztünk a helyből kiindulni, olyan tervet létrehozni, ami alkalmazkodik az adottságokhoz. A tervezés megelőzéseként gyakran végeztünk történeti kutatást. Törekedtünk arra, hogy helyi anyagokat használjunk (pl. helyi kőanyagot), ügyeltünk a növényválasztásra. Az intenzíven terhelt zöldfelületekre gyakran ajánlottunk egy speciális, vízáteresztő alépítményre készülő stabilizált gyepet burkolat helyett. De többször készült pl. virágos rét is nyírt gyep helyett. Ági mindig nagy figyelmet fordított az idős fák védelmére, gyógyítására is. Ezek olyan apró dolgok, amik szerintem környezetbarátabbá tehetnek egy – egy beruházást. Ettől lesz hiteles, amit csinálunk.

Mit vittél tovább magaddal a Pagonyból? Mi inspirál most?

A pagonyos éveim leginkább a szemléletemre voltak hatással. Elindított egy olyan szintű környezettudatosságot, amit a munkámban és a magánéletemben is igyekszem megvalósítani. A helyi termelőket szeretem támogatni, odafigyelek arra, mi kerül az asztalra, stb. A Pagony egy életformát, világnézetet plántált belém, ami azóta is kísér.

Hogy látod: a mai környezeti krízisben mi a tájépítészet feladata?

Legfontosabb feladataink közé tartozik a szemléletformálás, a környezettudatosság fontosságának hirdetése, konkrét projektek esetében pedig az ökologiai megoldások előtérbe helyezése.

Az elmúlt években már sokan rájöttek arra, hogy a rendezett közterületnek, zöldfelületnek értéknövelő hatása van. Sok önkormányzatnál és magánembernél látom, hogy áldoznak erre. A mi feladatunk, hogy ezek a projektek az ökológiai szempontokat is figyelembe véve valósuljanak meg. **A tájépítészet egy átfogó szakma az egészen kis léptékű kerttervezéstől a komplex tájvédelemig, és úgy gondolom, minden területnek megvan a sajátos eszköztára arra, hogy a környezettudatosságot hogyan valósítja meg.** Egy magánkert esetében is tudunk olyan biodiverz növénykiültetést létrehozni, ami aztán rovaroknak és madaraknak biztosít élőhelyet a városban. Fontosnak tartom a természetes, helyi anyagok használatát, a honos növények preferálását, a bio növényvédelmet, a zöldfelületek maximalizálását, és még sorolhatnám. De a tervezéshez kapcsolódó tudatos döntések mellett az is elengedhetetlen, hogy a környezetünkben élők, a megbízók látásmódját is igyekezzünk olyan irányába terelni, hogy nyitottabbak legyenek a környezetbarát megoldásokra.

Mit kívánsz a Pagonynak és a tájépítészetnek a következő 30 évre?

A jelenlegi helyzetben szerintem minden eddiginél aktuálisabb a munkájuk, mert **a tájépítészet hidat képez a mérnök szakmák és a természetvédelem között.** Mégis többször éreztem úgy egy – egy projekt kapcsán, hogy nem kapunk elég figyelmet.

Jó volna, ha ez pozitív irányba változna, hiszen **közös érdekünk, hogy a jövőben nagyobb teret kapva segíthessük a fejlesztéseket úgy, hogy azok a Föld igényeit is figyelembe véve, jó irányba haladjanak.** A zt gondolom, a Pagony munkája ebben ezután is meghatározó lesz. Én ehhez kívánok nekik töretlen kitartást, elhivatottságot, és még sok szép megvalósult munkát!

Eger

BESZÉLGETÉS A PAGONYRÓL

A JELENLEGI MUNKATÁRSAKKAL

KEREKASZTAL - BESZÉLGETÉS

"Közös érdekünk, hogy a jövőben a tájépítészet nagyobb teret kapva segíthesse a fejlesztéseket úgy, hogy azok a Föld igényeit is figyelembe véve, jó irányba haladjanak."

Egy forró augusztusi napon gyűltünk össze a Pagony irodában, hogy a jelenlegi csapatot faggassuk arról, miért szeretnek itt dolgozni, mit tanultak, és mit visznek tovább magukkal innen. Az alábbi kivonat a válaszaikból készült.

A beszélgetésben részt vettek: Dér Judit, Kovács Attila, Olasz Mátyás, Annus Dóra, Koppány Lili, Enyedi-Kozma Ábel, Bánhegyi Luca, Tóth-Heim Ábel, Sövény Kata, Simon Kata, Nemcsók Márton, Meszesán Péter, Erdelics Ágnes, Angyal Andrea, Boskovitz Ráhel. Kovács Attila írásban válaszolt.

Van, aki álláshirdetés útján került ide több mint 10 éve, de a többség szakmai gyakorlatra, vagy a kalákákról érkezett, bedolgozóként folytatta, majd véglegesítették. A csapat egyetért abban, hogy nemcsak a munkaköri légkör remek - új szakmai szemléletet is tanulhatnak itt, fejlődésük pedig izgalmas, színes projekteken keresztül biztosított. Emberszámba veszik őket, bizalmat kapnak, segítik egymást. A csapat egyetértett abban is, hogy a Pagony tervei mögött mély, szellemi tartalom húzódik meg, és volt, aki kiemelte: itt növényekkel is foglalkozhatnak.

Szavaiknak nyomatékot ad, hogy a tervezőiroda állománya dinamikusan nő, a fluktuáció kicsi. A közösség erős, könnyű beilleszkedni.

A Pagony tervezői értékrendjéről

A fiatal Pagonyosok egységesen vallják: a **növényalkalmazás és anyaghasználat itt különleges figyelmet kap**, ahogyan az is, hogy **ragaszkodnak a természetes felületek kialakításához** - városban, szabadban az odaillő módon. Az értékteremtő és értéket megtartó anyagok, az elemek telepíthetősége, átgondolhatósága fenntartható szemléletet hoz magával. A természetes kövezetet később is fel lehet használni, míg a beton nem újrahasznosítható.

A tervezői értékrend komplex: Volt olyan eset, hogy ugyanazon a napon vettek részt művezetésen, metszettek fát, és húsz évre visszamenőleg megtanulhatták egy projekt történeti hátterét.

Növényhasználat

A **növényhasználat** minősége és diverzitása eltérő, hiszen a fenntartható, biodiverz és ökologikus kiültetések Magyarországon nem meghatározók. Sok projektben az építőipar miatt veszti el a lényegét, és csak egyszerű felületek beültetésére marad lehetőség. **A biodiverz kiültetésben** - ami egyre jobban terjed - **a Pagony élen jár, és szívesen használnak gyümölcsfákat is, ami mára az iroda egyik védjegye lett.**

Törekszenek a tájgyümölcsfák alkalmazására, amit gondos kutatás előz meg. Minden alkalommal utánajárnak az adott területre leginkább jellemző tájfajtáknak.

Mivel egy-egy projekt során a megrendelő részéről gyakran már a tervezés fázisában kevés figyelem és anyagi forrás jut a zöld területekre, amiből

a kivitelezés alatt is csökkenteni kell a **Pagony egyik fő értéke, hogy szembe mer menni ezzel a jelenséggel, és ki tud állni amellett, amit értékesnek és fontosnak gondol.** Az iroda egységes abban a tekintetben is, hogy az itt dolgozókat közös értékrend hajtja, **mindenki egyenrangú**. Vallják: **a tervezőnek meg kell értenie, mit miért csinál, csak akkor van értelme a munkának.**

A Pagonyon belül két, saját és közös projektekkel operáló csapat van, amelyet Herczeg Ágnes és Vincze Attila vezetnek. A csapatokon belül változóan épül fel a közös munka: az egyes projektek felelősei más projektekbe is bedolgoznak.

Mesterek

A Pagonyosok szerint mestereik különleges tulajdonságai közé tartozik, hogy képesek megtalálni az egyes feladatokra a legmegfelelőbb embert. A felelősség számukra fontosabb, mint az alá-fölérendelt viszonyok. A **mester-tanítvány kapcsolat**nak van egy generációk közötti, a segítőkészségen és egymás tiszteletén alapuló dinamikája is, amit igyekeznek tovább adni egymásnak.

Fontosnak tartják, hogy itt lehet hibázni - amire persze senki sem törekszik, de ha néha becsúszik, az nem bűn. Az a jó vezető szerintük az, aki tud olyat mondani, amitől, ha valaki hibázik is, képes megnyugodni.

Mit visznek tovább innen?

A szemléletet, és a kézzelfogható történeti, szakmai tudást anyaghasználat, növény- és gyümölcsfakiültetés, ökotudatosság, biodiverzitás, fenntarthatóság szintjén.

Tovább viszik azt a szemléletet is, hogy ki mernek állni a terveik mellett, hiszen azt látják: mestereik, ha valamit jónak és értékesnek gondolnak, harcolnak érte, arra törekedve, hogy az érdekérvényesítés közben senki sem sérüljön. Ehhez tapasztalat kell, magabiztosság és önfejlesztés. Úgy érzik, a terepmunka önállóságra nevel, segít meghozni egy-egy döntést. A kivitelezés során az iroda tagjai végig jelen vannak. Növényültetéseken gyakran ők rakják a növényeket a helyükre.

Arculat

A Pagony arculatát elsősorban a míves, részletgazdag megoldások: ívek, kerekded formák, virágos gyep, gyümölcsfák, a rejtett huncutságok, játékos motívumok megjelenítésében látják. Volt, hogy rókát rejtettek el a tervbe, vagy terveztek egy jegesmedvét egy mászófal mellé.

Fejlődés

A dinamikus növekedéssel lépést tartó informatikai háttérben, egymás közötti kommunikációban, középvezetők kinevezésében látnak fejlődési irányokat a Pagonyosok. A folyamatos szakmai tudást biztosítottnak érzik, hiszen az iroda a projekteken túl is támogatja a képzéseken, konferencián való részvételt, sőt, saját szervezésű tanfolyam is volt már az irodán belül.

A tájépítészet fő feladata, céljai

Elsősorban **az ember és a természet kölcsönhatásának megjelenítése finom eszközökkel.** Kapjon az ember helyet a tájban, a degradált antropogén tájba pedig kerüljön vissza a természet.

Cél továbbá az **élhetőbb és esztétikusabb környezet kialakítása, amibe a fenntarthatóság, a honos, klímához igazodó növények használata, a megfelelő öntözőrendszer felállítása is beletartozik.** A tájépítészet feladata a közösségépítés is, hiszen napjaink egyik központi problémája az elmagányosodás - a tájépítészet segít a feloldásában.

Szemléletváltásra, életminőség javításra, közösségi terek építésére van szükség, hogy az emberek tudják, mi lehetne jobb, és mit tud ebben segíteni a tájépítészet. Feladat, hogy az így megteremtett környezet annyira harmonikus legyen, hogy kicsalogassa az embert a tájba, legyen hasznos, hordozzon mögöttes tartalmat, jelentést - ahogy egy szép növény, gyümölcsfa képes erre. Épp ezért a Pagonyosok a tervezés után a fenntartási időszakban is igyekeznek nyomon követni a projektet.

Természetesen a megrendelők meggyőzése a fentiekről kihívást jelent, ráadásul a hétköznapi embereket sokszor arról is meg kell győzni, hogy a tájépítészek nem egyszerű kertfenntartók.

Lesz szemléletváltás?

Egyre több a tájépítész, ez várhatóan magával hozza a szemléletváltást. **Fontos a rendszerszemlélet, a hálózatosság, amihez erős szabályozás kellene - ez itthon még nincs.** A zöld infrastruktúra abból indul ki, hogy el kell helyezni a területet, a kertet, parkot a tájban. Biztosítja-e a terv a madarak megfelelő útvonalát, megvannak-e az ökológiai kapcsolatok az egyes területek között? Az érzékenyítést, tudatosságra nevelést talán egyszer a jogszabályok is lekövetik majd.

A beszélgetés, amely a Pagony tervezőiroda jelenéből indult, a következő konklúzióval zárult: **“Rajtunk múlik, húsz év múlva milyen lesz a tájépítészek megítélése. Ez mindenkinek saját felelőssége.”**

Gelence